

DİL BİLGİNİ VE ŞAİR NAİM HÂZİM'İN SEBİLÜRREŞÂD'DA YAYIMLANAN ŞİİRLERİNİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Determination And Evaluation Of Grammar And Poet Naim Hazım's Poems Published In Sebilurreshad

Davut ERTEM¹

¹Dr., MEB, dvtrtm@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-7767-0916.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 27.08.2022

Kabul/Accepted: 28.01.2023

DOI:10.20322/littera.1167689

Anahtar Kelimeler

Naım Hâzım, dil, Sebîlürreşâd, din.

ÖZ

Daha çok akademik çalışmaları ile bilinen dil bilgini Naım Hâzım Onat, Sebîlürreşâd'da yayımlanan şiirlerinde ağırlıklı olarak dinî ve millî konuları işlemiştir. Sebîlürreşâd'daki şiirlerinde çoğunlukla İbni Hâzım Naım imzasını kullanan şair, gerek dinî ve millî konularda yazılmış şiirlerinde gerekse kişisel hayatını konu edinen şiirlerinde doğrudan veya dolaylı olarak Balkanlarda çıkan isyanlara temas etmiş, ayaklanmaların ve toprak kayıplarının millette yol açtığı psikolojik yıkımı derinden hissederek aktarmıştır. Naım Hâzım'ın Sebîlürreşâd'da yayımlanan şiirlerinde üzerinde önemle durduğu diğer konular ise tembellik, gaflet, geri kalmışlık ve eğitimidir. Bu temaları işlediği şiirlerinde Âkif'in etkisi altındadır. Şiirlerinde şanlı maziye günümüzle karşılaştırarak ecdadımızın bilim ve sanat alanlarında ortaya koyduğu eserlerin ve elde ettikleri başarıların yeni nesiller tarafından örnek alınması gerektiğini vurgular. Geçmişte bilim ve sanatta elde edilen üstünlüklerin, sebebini Kur'an hakikatlerinin doğru anlaşılmasına ve hükümlerinin tatbik edilmesine bağlar. Bu makale ile Naım Hâzım Onat'ın Sebîlürreşâd'da yayımlanan şiirleri çeşitli başlıklar altında sınıflandırılıp içerik bakımından incelenmiş böylelikle daha çok dil bilimi alanındaki çalışmaları ve Mustafa Kemal için Atatürk soyadını önermesiyle tanınan Naım Hâzım'ın edebî yönüne dikkatleri çekme amaçlanmıştır.

ABSTRACT

Naim Hazım, who is mostly known for his academic studies, mainly dealt with religious and national subjects in his poems published in Sebilurreshad. The poet, who mostly used the signature of İbni Hazım Naim in his poems in Sebilurreshad, directly or indirectly touched the rebellions in the Balkans both in his poems written on religious and national topics and in his poems about his personal life. Other issues that Naim Hazım emphasized in his poems published in Sebilurreshad are laziness, heedlessness, backwardness and education. He is under the influence of Akif in his poems in which he deals with these themes. By comparing the past with the present in his poems, he emphasizes that the works of our ancestors in the fields of science and art and their achievements should be taken as an example by new generations. He attributes the reason for the superiority achieved in science and art in the past to the correct understanding of the truths of the Qur'an and the application of its provisions. With this article, Naim Hazım's poems published in Sebilurreshad are classified under the various titles and analyzed in terms of content. It is aimed to draw attention to the literary aspect of Naim Hazım, who is known for his studies in the field of science and for his proposition of the surname Atatürk for Mustafa Kemal.

Keywords

Naim Hazım, language, Sebilurreshad, religion

Atıf/Citation: Ertem, D. (2023), "Dil Bilgini ve Şair Naım Hâzım'ın Sebîlürreşâd'da Yayımlanan Şiirlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesi", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9/1, 64-102.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Davut ERTEM, dvtrtm@hotmail.com

GİRİŞ

İslamcılık fikriyatını yaymak amacıyla 1908'de Mehmet Âkif'in desteği ve başyazarlığında Eşref Edip'in yayımladığı *Sırat-ı Müstakim* Millî Mücadele yıllarında öncü rol oynayan bir dergidir. 1908-1925 yılları arasında, 641 sayı yayımlanmış olan *Sırat-ı Müstakim*, 183. sayıdan sonra *Sebîlürreşâd* adıyla yayımına devam etmiştir. İstanbul'da çıkarılan ve Anadolu'nun birçok bölgesinde de yayımlanan dergide işlenen temel temalar İslam birliği, İslam ahlakı, Kur'an ve sünnete dönüş ve yanlış Batılılaşmaya karşı duruş ve Batı'nın sadece bilim ve teknolojisinin alınması üzerinedir (Efe 2009: 251-253). Türkçe ve Arapçanın münasebetleri üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınan ve Âkif'ten sonra *Sebîlürreşâd'da* en çok şiiri yayımlanan şair olarak bilinen Naîm Hâzım, derginin politikalarına uygun olarak 14 şiir yazmış ve akademik yönünün yanın sıra edebî yönünün de olduğunu bize göstermiştir.

1910 yılında Balkalardaki müslüman Arnavutların ayaklanma ve ihtilalleri öteki isyanlara ilham kaynağı olmuş, tüm bu isyanlar Osmanlı İmparatorluğu'nu derinden etkilemiş ve çöküşü hızlandırmıştır. Yaşanan göçler, zulümler başta şiir olmak üzere hikâye, roman ve anılara yansımıştır. Balkanlarda yaşananlar, İttihat ve Terakki üyesi bir aydın olarak Naîm Hâzım'ın *Sebîlürreşâd'da* yayımlanan H 1328 M 1910 tarihli şiirlerine de yansımıştır. Şiirleri ile dönemine tanıklık etmiş, Balkanlarda ve Anadolu'da yaşananlara ayna tutmuştur.

Naîm Hâzım, Balkan Savaşları'nın sürdüğü bir ortamda Mehmet Âkif tarzında şiirler yazar. Bu dönemde Mehmet Âkif'in etkisi altındadır. Millî Mücadele temalı şiirlerinin ana temasını kimlik vurgusu oluşturur (Arabacı 1998: 258). Balkan isyanlarını ele alan şiirlerinde özellikle Osmanlılık kimliğini ön plana çıkardığı görülür.

Naîm Hâzım, medreselerin içinde bulunduğu durumdan duyduğu rahatsızlık nedeniyle "zamanın sahte taassubunu, gafletini, cehaletini" acımasızca eleştiren şiirler yayımlar (Ergun ve Uğur 1926: 130). Medrese eğitimi gören ve Konya Fethiye Medresesi, Dârü'l-hilâfe Medresesi ve Sahan Yüksek Medresesi'nde müderrislik yapmış olan Naîm Hâzım, medreselerin üzerlerindeki ölü toprağından silkelenip eğitimde geçmişteki parlak günlerine dönmelerini arzular. *Karatay Medresesi'nde* başlıklı şiirinde Kur'an hakikatlerinden bîhaber yaşayıp, dünyadan el etek çekmeye dayalı yanlış tevekkül anlayışı, tembellik, azim, çalışma gibi konularının ele alınışında yine Mehmet Âkif'in tesirleri görülür. Gerek kişisel hayatından yola çıkarak yazdığı şiirlerinde gerekse din ve tabiat içerikli şiirlerinde vatan ve millet sevgisi yan tema olarak işlenir. Konyalı olan ve Konya milletvekilliği de yapan şair, bu tarz şiirlerinde Konya şehri, Alaaddin Tepesi, Karatay Medresesi, cami, Müslüman mahallesi, sokak, Konya'da gayri müslimlere ait bina ve mektepler gibi yaşadığı ve gördüğü muhitleri manzumelerin geçtiği mekânlar olarak gerçekçi bir şekilde tasvir eder.

1. Naîm Hâzım'ın Muhtasar Hayatı ve Çalışmaları

Müdrerris Hâzım Efendi'nin oğlu Konya mebusu Naîm Hâzım Efendi, 1307 (1889) tarihinde Konya'da doğar. (Tuman 2001: 4383). İlköğrenimini Hamidiye İbtidâî Mektebi'nde tamamlar. 1902'de hafız olur, adına hafızlık töreni düzenlenir. Bundan sonra medrese eğitimi başlar (Öztürk 1995: 549). Medrese tahsili, ilim ve hakikate

karşı fitraten duyduğu aşırı arzusunu tatmin edemediğinden kendi çabalarıyla özel araştırmalara başlar. Çok sayıda kitap ve dergi getirir, ünlü hocalardan dersler alır (Ergun ve Uğur 1926: 130). Arapça ve Farsça konusunda kendini iyi yetiştirir (İnal 1988: 1097). Öyle ki II. Meşrutiyetten sonra Şam, Beyrut gazetelerine Arapça şiirler gönderir ve şiirleri yayımlanır.

Yağmurlu Medresesi'nden icâzetnâme aldıktan sonra 1910'da Konya Fethiye Medresesi müderrisliğine sonra da 1915'te Dârü'l-hilâfe Medresesi'ne tayin edilir. Bu medresede Türkçe, edebiyat, Farsça ve psikoloji dersleri okutur. Sahn Medresesi'nde kelâm, mantık, Arap dili ve edebiyatı dersleri verir. (Tüccar 2007: 351; Arabacı 1998: 254–255; Öztürk 1995: 549). 1 Eylül 1332'de İttihat ve Terakki Mektebi Türkçe öğretmeni tayin edilir. Uzun bir dönem, Askerî İdadî'nin Türkçe ve edebiyat derslerini okutur (Ergun ve Uğur 1926: 130). Konya İdadîsi'ndeki öğretmenliğinin ardından aktif siyasî yaşama atılır. 6 dönem Konya'dan milletvekili seçilir.

Sırat-ı müstakîm, Sebülürreşad, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Babalık, Türk Sözü, Beyânü'l-hak, Ocak, Halk, Ulus gibi gazete ve dergilerde yazı ve şiirleri yayımlanan Naîm Hâzım'ın düşünce hayatı, birbirinden farklı iki döneme ayrılmaktadır. İlk dönemde medrese hayranı ve medrese eğitiminin sonucu olarak Arapça tutkunudur. Sonraki dönemlerde medreselerdeki yozlaşma ve bozulmaları bir türlü hazmedemez (Arabacı 1998: 256).

Türk Sözü ve *Ocak*'ta yayımladığı yazılar, Naîm Hâzım'ın dil hakkındaki görüşlerinin ilk döneminin çerçevesini oluşturmaktadır. Türkçeye Arapça ve Farsçadan geçmiş bütün kelimelerin atılmasını savunan aralarında Besim Atalay'ın da olduğu "tasfiye taraftarları"nın aksine, sadeleşme işinin kendi doğal sürecine bırakılmasını savunur. O yıllar Konya'da müderris olan Naîm Hâzım, aynı dönemde Konya'ya gelen Besim Atalay'ın "Türkçeden Arapçaya geçen kelimelerle" ilgili iddiasını, bu kelimelerin Arapçadan Türkçeye geçtiği karşı saviyla çürütmeye çalışır (Sural, Yeni Konya: 7 Nisan 1976). Naîm Hâzım, Cumhuriyet döneminde Meşrutiyet ve Millî Mücadele'ye kıyasla farklı bir portre çizmiştir. Naîm Hâzım'ın bu karşılaştırmalı filoloji çalışmalarına Türkçeyi Sâmi dillerle, bilhassa Arapça ile karşılaştırma yolunda katkıda bulunduğu görülmektedir. *Türk Kökleri Arap Dilini Nasıl Doğurmuş* (Hâkimiyet-i Milliye, 4 Mart 1933) ve *Türk Dilinin Sâmi Dillerle Münasebeti* (Türk Dili, sy. 15 [1935], s. 1-97) adlı yazıları onun bu alandaki ilk çalışmalarıdır. Daha sonra *Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu* isimli çalışmasında belli sınıflamalara ve karşılaştırmalara dayanarak Arapça üzerindeki Türkçe etkisini ortaya koymaya çalışmıştır (Tüccar 2007: 351).

Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından üç aylık yurt gezisine çıkan Mustafa Kemal'in 18 Şubat–1 Mart 1931 tarihinde gerçekleşen Konya gezisine (Önder, 1989: 99) ilişkin izlenimler, Naîm Hâzım'la ilgilidir. 1923'te milletvekili olduktan sonra fikrî yönü ile birlikte dil hakkındaki görüşleri de değişmeye başlamıştır. Arapça üzerinde Türkçe etkisi olduğu yönündeki ilk düşüncesi veya tezi sonradan Arapça konusundaki derin bilgisinin de yardımıyla çalışmalarında, Arapçanın kökeninde Türkçenin bulunduğu tezine evrilir. Önceden *Türk Kökleri Arap Dilini Nasıl Doğurmuş* başlıklı bir makale yayımlanmış olan Naîm Hâzım, Türk ve Sâmi dilleri arasındaki akrabalığa dair bir bildiri sunmuş ve 1936'daki Üçüncü Kurultay'da

yine sadece Arapça ile olan akrabalık ilişkisine, bu sefer Güneş Dil Teorisi'nin ışığı altında dönmüştür (Lewis 2019: 72).

1934 yılında, Soyadı Kanunu çıkarılır. Gazi Mustafa Kemal'e layık soyadı bulmak için ileri gelenler, dilciler ve tarihçiler çalışmaya başlar. Soyadı konusunda yapılan bir toplantıda Konyalı Naîm Hâzım, "Türk'e her alanda atalık etmiş, Türklüğü kurtarmış olan büyük gazimize 'Atatürk' soyadını verelim." der. Naîm Hâzım'ın teklifini Gazi, kabul eder. Konu ile ilgili kaynaklar Gazi'nin memnun olduğunu ve Naîm Hâzım'a teşekkür ettiğini belirtir. Üç maddelik Cumhur Reisi Gazi Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadının verilmesi hakkında kanun kabul edilir. Milli Mücadele döneminde cesur kalemiyle hizmet eden Naîm Hâzım'a "Ülkü Onat" soyadını da Mustafa Kemal vermiştir (Küçükbezirci 2016: 47).

Naîm Hâzım Onat'ın başlıca çalışmaları şunlardır:

1. *Türk Dilinin Sami Dillerle Münasebeti*
2. *Güneşin Uzaklaşmasından ve Batmasından Doğan Anlamlarla Bunları Anlatmaya Yarayan Sözler Üzerine Güneş-Dil Teorisine Göre Türkçe-Arapça Karşılaştırmalar Tezine Bağlı Örnekler*
3. *Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu* (Tüccar 2007: 352)

2. Naîm Hâzım'ın Sebülürreşâd'da Yayımlanan Şiirleri¹

2. 1. Din ve Ahlak Temalı Şiirleri

Dinî temalı şiirlerden *Kur'an* serlevhali şiirinde Naîm Hâzım, hidayet kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in beşeriyete getirdiği güzellikler üzerinde durmuştur. Diğer iki şiirinde Kur'an'dan seçtiği iki ayetin nazmen şerhini yapmıştır. Ahlak temalı *Şi'r-i Şebâb* şiirinde ise edebiyatı heva ve heveslerine araç eden dinî ve millî hassasiyetlerden yoksun gençler eleştirilmektedir.

Ele aldığımız dinî temalı ilk şiirinde Naîm Hâzım, Tanzimat Dönemi'nden itibaren kullanılmaya başlanan düz kafiye nazım şekliyle Yûsuf suresinin 105. ayetinin mealini nazmen şu şekilde tefsir etmiştir: Bütün genişliği ve büyüklüğü ile kâinat baştanbaşa Allah'ın varlığını, birliğini, kudret ve azametini gösteren ayetlerle doludur. Zerrelere güneşlere kadar yaratılan her şey kâinatın bir tek yaratıcı tarafından yaratıldığının, düzenlenip yönetildiğinin açık işaretleridir. Gökte ve yerde ne varsa düşünme ve anlama kabiliyeti olan insanın nazar-ı dikkatine sunulmuş ve derinlemesine araştırılması istenmiştir. İnsanoğlu fikrî hayatında bu hadiselerle daima iç içedir. Bunları düşünüp bunlara hâkim olan ilâhî kanunları keşfederek yaratıcısını tanıması gerekirken tam aksine bunları gereği gibi tefekkürden yüz çevirir; lazım gelen dersi ve ibreti alamaz, gaflet içerisinde bir ömür sürer. Sonuç itibarıyla Allah'a gereği gibi yani onun razı olduğu şekilde iman edemez.

¹ Bu çalışmada incelenen şiirler, Bağcılar Belediyesinin desteğiyle, araştırmacı-yazar Mehmet Ertuğrul Düzdağ yönetiminde günümüz alfabesiyle yayın hayatına kazandırılan Sebülürreşâd dergisinden alınmıştır.

Bismillâhirrahmânirrahîm

وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ

Meâl-i Kerîmi ²

(Göklerde ve yerde nice âyetler (nazar-ı ibrete alınacak ne hakikatler) vardır ki onlardan yüz çevirip de geçiyorlar.³)

(mef û lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün)

- 1 Gözden, yeter artık, o kalın perdeyi kaldır;
Etrâfına bir bak hele dikkatle ne vardır.
- 2 Gaflet bürümüş kalbini, her şey nazarında
Bir nûru sönük, yıldızı yok leyle-i yeldâ.
- 3 Her zerrede yüz bin güneşin şu'lesi varken,
Bir sisli karanlıkta bunalmış gibisin sen.
- 4 Karşında celî hatla yazılmış nice elvâh
Vardır ki değilsin birinin sırrına âgâh
- 5 Farkında değilsin sürüyorken seni hâlâ,
Bir seyl-i hakâyık kocaman dalgalarıyla.
- 6 Yetmez mi bu miskîn, bu derin gafletin, artık,
Sıyrılsın, açılsın üzerinden bu karanlık.
- 7 Gördüklerinin hepsini bil, anla, nedir bak,
Hilkatdeki hikmetleri öğren, ara mutlak!
- 8 Ta'mîka çalış her şeyi, her sırrı araştıır;
Koy safha-i tedkîke; deyip geçme: Bu, "taş"tır.
- 9 Bir zerresinin umkuna gir, gör o ne varlık!
Göğsünde ne âlemleri gizlermiş o darlık.
- 10 Bir hiç dediğın zerre taşırken bu kadar sır,
Sen bir şeyi zannetme ki hikmetten uzaktır.
- 11 Enzârına çarpan bütün eşyâyı düşün de
Hakkıyla çözülsün sana hilkatteki ukde.
- 12 İn yerde derinliklere, çık gökte dolaş, gez;
Binlerce asır geçmeden envârı erişmez
- 13 Üstündeki ecrâmı da ilmin nazarıyla
Tedkîk ederek varlığın esrârını anla!

² Bu şiir H 1340/ M 1921 tarihli Sebülürreşâd dergisinin 23. cildinin 582. sayısının 145. sayfasında yer almaktadır.

³ Yûsuf /105.

- 14 Bir bak o nihâyetsiz ufuklarda neler var,
Baktıkça doğar kalbe ne nûrlar, ne feyizler!
- 15 Îmânı boğan bir gecedir gönlüne her şek,
Bir gündüz açar rûhuna bir şübheyi silmek.
- 16 Her hallolunan ukde, evet, her varılan sır,
Yaklaşmak için Hakk'a atılmış bir adımdır.
- 17 İrfanla doğar sâha-i vicdâna güneşler,
Îmân, yalnız keşf-i serâirle genişler.
- 18 Gönlün eğer ister isen îmân ile dolsun:
Esrârı taharrî ebedî meşgalen olsun.
- 19 Allâh'a vüsûl ister isen yol, ona ancak,
Âyât-ı ilâhiyyeyi tedkîke koyulmak.
- 20 İstersen eğer rahle-i fitratta tekemmül
Kıl yerdeki, gönüllerdeki âyâtı teemmül.
- 21 Kalbinde müebbed yaşasın aşk-ı hakikat;
İnsanlar için işte budur gâye-i hilkat.

Ankara, Naîm Hâzım

Naîm Hâzım, *Sebîlürreşâd'*ın aynı sayısında Yûsuf suresinden sonra İsrâ suresinin 36. ayetini nazmen tefsir etmiştir. İnsan ya duyduğu ya gördüğüyle veya akıl ve vicdaniyla hareket eder, yani bilgilerimiz ya habere ya gözleme ya da akla dayanır. Ayette bu bilgi kaynaklarının doğru kullanılması gerektiği, bunlardan sorumlu olduğu ifade edilmektedir. Düz kafiye nazım şekli ile yazılan şiirde Müslümanların bir konuda söz söylerken zanna kapılıp yanlış hüküm vermesi, bilgi sahibi olmadan tahmine göre hareket etmesi, bir konu hakkında derinlemesine araştırma yapmadan aklını ve hür fikrini vehimlere esir etmesi, son tahlilde taklidî imandan tahkikî imana ulaşmaması eleştirilmektedir.

Bismillâhirrahmânirrahîm

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولٌ

Meâl-i Celîli⁴

(İyice bilmediğin bir şeyin arkasına düşme. Çünkü kulak, göz, gönül hepsi ondan ayrı ayrı mes'ûldür.⁵)

(*me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün*)

- 1 Akıllar kıvranırken pençe-i kahrında evhâmın,
Olurken hür tefekkürler bütün mahkûmu i'dâmın,
- 2 Hakîkat, en ağır işkenceler altında inlerken
Senin yüksek, büyük dînin neler emreylemiş, bilsen.

⁴ Bu şiir, H 1340 / M 1921 tarihli Sebîlürreşâd dergisinin 23. cildinin 584. sayısının 177. sayfasında yer almaktadır.

⁵ İsrâ / 36.

- 3 Beşer, vâhî zünûnun zâlim istibdâdı altında
Boğulmuşken ne hak bahşeylemiş, bak, dînin efrâda:
- 4 Çıkarmış çenberinden akı, vermiş fikre hürriyyet;
Demiş: "Aldanma hiçbir şey'e, sen bir kerre tahkik et.
- 5 İşitsin sâmian, görsün gözün, gönlün yatışsın da
'Hakîkattir' demen'çün kalmasın kalbinde bir nokta.
- 6 Kanarsan sen eğer bir şey'i tedkik etmeden ilkin,
Kusûrundan yarın, mes'ûl olur her uzv-ı idrâkin."
- 7 On üç, on dört asır evvelce bunlar emredilmişken,
Verilmişken bu yüksek hâkimiyet fikre, hâlâ sen
- 8 Esîr olmaktadır taklîde, zanniyyâta mahkûmsun;
Neden, lâıyık mı mevhumâta hür fikrin esîr olsun?
- 9 Senin ulvî kitâbın akıl için, irfân için gâyet
Geniş bir sâha açmış, vermiş en vâsi' salâhiyyet.
- 10 Ne görmüşsen araştırmak bir, ne duymuşsan derinleştirmiş;
Araştırmaksızın kanmak da rûhî bir esârettir.
- 11 Hükümdâr olmak istersen hakikat mülkü tahtında
Sakın bâtil hayâlin kalma mahkûm emri altında.
- 12 Kanâat etmeden bir şey'i evvel gör, düşün, öğren;
Akîden olmasın bâzîçe mesmûâta kat'iyen!
- 13 Tufeylî olma merviyâta, olsun müstakil re'yin;
Mukallid olma îmânında sen, ol müctehid-i fi'd-dîn.
- 14 Fakat cehdin, vukûfun gayr-ı kâfiyen hayır, mutlak,
Değil bir hak senin'çün ictihâd-ı hükme kalkışmak.
- 15 Kitâbullâh'a bak, Peygamber'in âsârı neymiş, bil;
Taharrî eyle menkûlâtı, gör akvâli sen tekmîl.
- 16 Bulanmış fikri terk et, kan hakikat selsebîlinden:
Bırak evhâmı, ilhâm al kitâbın hak delîlinden.
- 17 Büyük Peygamber'in burhânı olsun nûr-ı îkânın,
Akîden konuş; aydınlaş, yükselsin iman.
- 18 Terakkînin, kemâlin en muânid hasmıdır taklîd;
Odur îmân için dünyâda en kâhir, muzır tehdîd.
- 19 Bırak taklîdi, tahkik et; çalış İslâm'ı i'lâyâ;
Ne emretmiş senin yüksek Kitâb'ın işte gördün ya!.

Ankara, Naîm Hâzım

Kur'an şiiri düz kafiye nazım şekliyle yüce kitaba hitap tarzında yazılmıştır. Naîm Hâzım, Kur'an'ı vahşileri medenileştiren, kapkaranlık bir gecede uyuyan insanlığı uyandıran, inanmayanlara hidayet nuru olan bir iman meşalesine benzeterek yüceltir. Her bir kelimesini hakikat güneşine ve yıldızına benzetir. Şimdiye kadar kimsenin hakikat güneşi olan Kur'an ve iman nurunu söndüremediğini de özellikle belirtir.

Kur'an⁶

(mef û lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün)

- 1 Ey feyzi, erilmez ebediyetlere manzûr,
Ey meşrîkı âfâk-ı ulûhiyyet olan nûr,
- 2 Günden güne sönmekte semâlardaki ecrâm,
Lakin edecek nûrunu günler senin itmâm.
- 3 Bir öyle semâsın ki hudûdun ebediyyet,
Bir mihr-i ezelsin ki muhîtin ehadiyyet.
- 4 Dağlar değil, ancak, eğilenler sana karşı,
Ulviyyet-i vecdin getirir secdeye arşı.
- 5 Âyetlerinin her biri pürnûr-i hüdâ bir
Manzûme-i şemsiye ki meşhûn-i serâir.
- 6 Her bir kelimen bir ebedî şems-i hakâyık,
Her nokta, birer kevkeb-i hak denmeye lâîyk.
- 7 Bir parladı şu'len, beşeriyyet uyuyordu,
Şemsin gibi vicdanların a'mâkına vurdu.
- 8 Bir başka seher başladı, insanlık uyandı;
Yâ Rab o ne ulvî, o ne kudsî lemeândı.
- 9 Bir vech-i ilâhî gibi ettin de sen işrâk,
Zulmetleri birden bire hep eyledik ihrâk.
- 10 Bîçâre beşer kör gibi mechûle koşardı,
Vahşetlere düşmüştü, karanlıkta yaşardı.
- 11 Bir mevc-i fûrûğunla alevlendi gönüller,
Îmân ile çalkalandı zuhûr ettiği her yer.
- 12 Mülhidlere bir anda eriştirdi hidâyet,
Vahşîlere bahşetti hayât-ı melekiyyet.
- 13 Ey vech-i tecellâdan inen tâbiş-i îmân,
Ey dîne esâsâtı kuran Hazret-i Kur'ân,
- 14 Bir meş'alesin sen ki yakan nûrunu Hak'tır;
Kaldıkça o Hak lem'a-i feyzin yanacaktır.

⁶ Bu şiir, H 1339 / M 1920 tarihli Sebülürresâd dergisinin 23. cildinin 580. sayısının 112. sayfasında yer almaktadır.

- 15 Bir meş'alesin sen ki tutan el, seni Allah,
Düşmezsün o el hep sana oldukça penâh.
- 16 Ey şem'-i Hudâ, sen ki tecellî-geh-i Hak'dın,
Söndürmek için sivrilecek elleri yakdın.
- 17 Doğdun, aradan geçdi bin üç yüz bu kadar yıl,
Bir noktanın üstünde husûf olmadı hâsıl.
- 18 Ey rehberimin kalbine inmiş ezeli nûr,
Gönlüm senin işrâkına olsun ebedî Tûr.
- 19 Dünyâda iken kalbimin a'mâkına sen dol,
Kabrimde sen rûhuma, ey nûr, çerâğ ol!

Ankara, Naîm Hâzım

Naîm Hâzım, *Şi'r-i Şebâb* başlıklı şiirini Tanzimat Dönemi'nden itibaren kullanılmaya başlanan çapraz diziliş veya çaprazlama diye de adlandırılan ve Batı edebiyatından alınan "rimes croisées" nazım şekliyle yazmıştır. İlk dörtlüğünde sarmal, diğer dörtlüklerinde ise çapraz diziliş nazım şekli kullanılmıştır. Naîm Hâzım, bu şiirinde gençlere seslenmektedir. Balkanlarda vatan toprakları bir bir elden giderken gençleri halkı uyandırmak, bilinçlendirmek için vatan, millet adına faydalı eserler ortaya koymaya davet eder. Öte yandan sanat, edebiyat yapıyorum, şiir yazıyorum, adı altında her türlü rezilliği, müstehcenliği neşreden gençleri sert bir dille eleştirip kınar. Ardından edebiyatı bir milletin fikirlerinin, bütün yapıp ettiklerinin yansıdığı bir ayna olarak tanımlayıp yüceltir. Naîm Hâzım vatanın parçalandığı bir süreçte millete uyanış ve direniş şuuru kazandırması gereken edebiyatın heva ve heveslerinin peşinde koşan gençlerin elinde oyuncağa dönüştürülmesinden, edepsizliğe araç yapılmasından duyduğu öfkeyi dile getirir. Edebiyatta ahlakî ve içtimaî bir fayda gözeten Mehmet Âkif'in poetikasının özünü teşkil eden, "Sanat, sanat için değil toplum için yapılır, edepsizliğin başladığı yerde edebiyat biter." şeklindeki düşüncesi Naîm Hâzım'ın bu şiirinin ana mesajıyla örtüşmektedir.

Şi'r-i Şebâb⁷

"Biradan, fâhişeden başka nedir şi'r-i şebâb?"⁸
(Süleymaniye Kürsüsünde)

(*mef û lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün*)

- 1 Hâlâ yine (şehvet), yine tervîc-i fazîha!..
Kalkmış demek artık aradan şimdi utanmak.
Hâlâ o cinâyet!.. Kanıyorken vatanın, bak,
Cângâhına dün açtığımız kanlı cerîha!
- 2 Ey genç, o akan kanları sen dindirecekken,
-Bil-aks- ona bir zehr-i te'ellüm saçıyorsun;

⁷ Bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli Sebülürresâd dergisinin 9. cildinin 224. sayısının 283. sayfasında yer almıştır.

⁸ Yazarın dipnotu. Geçen hafta (Şehvet) ser-levhali bir manzûme-i edebiye neşreden Risâle-i Edebiyye'ye (!)

- Düşmanlara bir darbe-i kahr indirecekken,
Sen millete bir devr-i felâket açıyorsun!
- 3 Her yer bize bir sahne-i dil-sûz-ı fecâ'at,
Bir çehre-i ye's-âver-i gam arz ediyorken,
Hâlâ kaleminden dökülen: Katre-i (şehvet);
Hâlâ hevesâtın ile uğraşmadasın sen!
- 4 Millet kırılırken, şu vatan parçalanırken,
Bir hiss-i teessür bile göstermeyen ey genç!
Bak yazdığın âsâra: Nasıl pis, ne de iğrenç!
Artık o edebsiz kalemi kır, edeb öğren!
- 5 Bir milletin âyînesi, âyîne-i hissi,
Âheng-i tesellîsi demektir: Edebiyyât;
Fikr-i beşerin meşrûkı, âmâlinin aksı,
Mir'ât-ı tecellîsi demektir: Edebiyyât.
- 6 A'sâbı uyuşmuş, kurumuş millete bir his,
Bir rûh-ı teyakkuz verecekken.. Bize heyhât,
(Şehvet), daha bilmem ne mülevves, ne kadar pis
Hisler veriyor şî'r-i şebâb ü edebiyât!..
- 7 Siz yaptığınız artık edebiyâtı oyuncak;
Bunlarsa edeb, ümmet-i merhûmeye hüsrân!
Millette ne din duygusu kaldı, ne de ahlâk,
Hep işte bu hâin, bu edebsiz yazılardan.

Konya, İbni Hâzım Naîm

2. 2. Vatan, Millet ve Hürriyet Temalı Şiirleri

Vatan, millet ve hürriyet temalı şiirlerde Balkanlarda çıkan iç isyanlar, işgaller, savaşlar, yaşanan toprak kayıpları, zulümler ve tüm bunların yol açtığı psikolojik yıkımlar tema olarak işlenmiştir.

Osmanlı Devleti XX. yüzyıl başlarına gelindiği zaman, bir asır öncesinden devam edegelen Balkanlardaki hareketliliğe henüz çözüm bulamamış, Yunan, Sırp, Bulgar isyanlarının peşi sıra halkın önemli bir kesiminin Müslüman olduğu bir coğrafyada da isyan hareketleri başlamıştı. Bu dönemde idari yapıdaki değişiklikler ve bunun getirdiği sonuçlar halk üzerinde olumsuz tesirler göstermişti (Taşer 2017: 237). Balkanlarda birbiri ardınca yaşanan toprak kayıpları dönemin gazete ve aralarında *Sebîlürreşâd*'in da bulunduğu dergilere yansımıştır. *Sebîlürreşâd*'da şiirleri yayımlanan Konya milletvekili ve İttihat ve Terakki üyesi Naîm Hâzım'ın şiirlerini incelediğimizde vatansever bir aydın olarak Balkanlarda yaşananlara duyarsız kalmadığını şiirlerinde halkın yaşadığı zulümleri derin bir teessürle işlediğini görürüz.

Bu dönemde II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) hemen sonra birbiri ardı sıra dış politikada meydana gelen üzücü olayların Konya halkı üzerinde derin tesirleri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yeni bir rejime geçtiği bu dönemde merkezi otoritenin zayıf düşmesini fırsat bilen Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak ederken Bulgaristan

bağımsızlığını kazanmış, Girit Yunanistan'a bağlanma kararı almıştır (Keser 2008: 454). 1910'da başlayan Müslüman Arnavutların isyanları ise Osmanlıyı derinden etkilemiş ve çöküşü hızlandırmıştır.

Balkan Savaşları'nda ve Milli Mücadele döneminde Türk kadınları sergilediği fedakâr, vatansever ve özverili davranışlarıyla kahramanlıkların en güzel örneklerini ortaya koymuştur. Bu güçlü örnek karakterlerden biri de Naîm Hâzım'ın mesnevi kafiyesi ile yazdığı *Vatan Aşk*ı manzumesinde geçen eşi Balkan Savaşlarında şehit olmuş tek oğlu ile yalnız kalan anne karakteridir. Manzum hikâye şeklinde olan *Vatan Aşk*ı şiirinde anne ve oğul arasında geçen diyaloglara yer verilmiştir. Anne oğlundan babasının yolundan yürümesini, cepheye gitmesini, mertliğin, Osmanlılığın ne demek olduğunu dünyaya göstermesini, vatani Bulgarlara ve Yunanlara çığnetmemesini gazi de olsa şehit de olsa bunun kendileri için ve tüm vatan evlatları için bir onur ve mutluluk kaynağı olacağını söyleyip cihat için oğlunun motivasyonunu artırır.

Naîm Hâzım, mesnevi kafiyesiyle yazdığı *Vatanın Kalbi* şiirinde vatani vücûda, medreseyi de o vücûdun kalbine benzetir. Medrese aynı zamanda, medeniyet dili olarak nitelendirdiği Arapçanın ruhudur. Bununla birlikte önceki dönemlerde bilimin kaynağı olarak sunduğu medreselerin bir yozlaşma ve bozulma sürecine girmesini bir türlü kabullenemez. Bu bozulmayı Kur'an'ın ilme sevk eden hakikatlerinden uzaklaşılmasına bağlar. Onun için medreseler süratle islah edilmelidir. Vatanın yaşaması için tek çare budur.

Vatanın Kalbi⁹

-Fahreddin Efendi'ye-

(me fâ i lün/ fe i lâ tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

- 1 Nasıl ki kütle-i İslâm'ı, Müslümanları bir
Vücûda benzetiyorsak, vatan da öyledir.
- 2 Eğer o unsûr-ı İslâm'ı bağrına basarak
Kucaklayan şu vatan, bir vücûd ise, mutlak
- 3 Onun medâris-i ilmiyye, kalbidir; işte
Bugün medâris, o kalb-i vatan, yazık haste,
- 4 Sönük ümîd-i halâsı, hayâtı tehlikede!
O hasta kalbe eğer gelmiş olsa bir sekte
- 5 Yaşar mı hiç o vücûd-ı vatan, bulur mu felâh?
Hayır ölü, hareketten kalır maâzallâh.
- 6 O za'f-ı kalb ile işte bugün zavallı vatan
Firâş-ı mevte uzanmış alîl ü bî-derman.
- 7 Eğer o hastayı kurtarmak istiyorsak biz
Hemen medârisi islâha gayret etmeliyiz.
- 8 Bizim penâ-geh-i âmâlimiz, medârisdir;
Yegâne bâis-i ikbâlimiz, medârisdir.

⁹ Bu şiir, H 1327 / M 1909 tarihli Sırat-ı Müstakim dergisinin 7. cildinin, 181. sayısının 392. ve 393. sayfalarında yer almaktadır.

- 9 Evet o medresedir dîni durduran, yaşatan;
Yaşar onunla şerîat, yaşar onunla vatan.
- 10 Onunladır vatanın, milletin teâlîsi;
Bugün düşün bize önce, onun tedâvîsi..
- 11 Fakat o hasta iyi olmaz bu kaygısızlıktan;
Bu duygusuzluk onu bu acıklı hâle koyan.
- 12 Nedir bu bizdeki gaflet, bu hâl-i lâ-kaydî?
Neden o eski eâzım yetişemiyor şimdi?
- 13 Harâbe hâlini almış olan o medreseler
Birer güneş gibi vaktiyle neşr-i nûr eyler
- 14 İken, nedir bu kasâvet veren zalâm-ı fütûr?!
Bugün o nûr-ı fazîlet neden parıldamıyor?!.
- 15 Neden ulûm u fûnûn yegâne merci' iken
Bugün o medreselerde okunmuyor her fen?..
- 16 Revâ mıdır talebe sarf u nahve altı sene
Azîz vaktini sarf eylesin de sonra yine
- 17 Arabca anlamasın, kalsın öyle bî-gâne
Ve sonra mantık için lâ-ekall beş altı sene
- 18 Dalıp şürûh u havâşîye sarf-ı ömr etsin,
Yazık neden boşa vakti tebâh olup gitsin?!
- 19 "Musannifin sözüne seyyid i'tirâz ediyor
İsâm şöyle diyor, Müftîzâde şöyle diyor"
- 20 Gibi münâkaşaya vaktimiz müsâid mi?
Neden bırakmıyoruz bu usûl-i ta'lîmi?
- 21 Neden bu asr-ı teceddüde biz yine hâlâ
O eski, eksik usûlün terennümâtıyla
- 22 –Yetişmiyor gibi– öyle mırıldanıp duralım?
Kulakları o bayat nağmelerle dolduralım.
- 23 Bugün o köhne usûlü eğer bırakmazsak
Terakkiyât-ı nevîn-i zamâna bakmazsak;
- 24 Bugünkü hâl-i felâkette kalmayız yalnız,
Hazîz-ı meskenet ü zillate yuvarlanırsınız.
- 25 Biraz o sâhte taassubları –darılmayarak–
Atıp da bir tarafa munsifâne bir baksak

- 26 Nemiz var ortada?.. Varsa, muvaffakiyyetimiz
Şu bilgisizliğimiz, şübhesiz şu gafletimiz,
- 27 Fünûn-ı hâzıradan yok bîdâ'ımız zerre,
Ulûm-ı 'âliyyeden bî-nasîb ü bî-behre...
- 28 Yazık ki bilmiyoruz biz vücûd-ı insânın
Teşekkülâtını hâlâ, kurûn-ı vüstânın
- 29 O eskimiş nazariyyâtı, o asır-dîde
Kitâb-ı hikmeti gezmektedir eyâdîde
- 30 Usûl ü fıkıh u kelâm u hadîs ü tefsîre
Gelince: Yok yine bir şey, öyle bî-behre...
- 31 Eğer o Hazret-i Kur'ân'a âşinâlığımız
Olaydı, olmaz idi böyle bî-nevâliğimiz
- 32 Odur bizi (وكاين من اية)¹⁰ la itâb
Eden, fünûna bizi sevk eden evet, o kitab.
- 33 Eğer onun sözüne, hükmüne riâyetle
Çalışmış olsa idik böyle kahr u zilletle
- 34 Yaşar ve böyle hatar-nâk hâle, pek mühlik
Hazîz-ı acze, felâketlere düşer miydik?
- 35 Yeter uyanmalı artık, yeter bu gafletler
Uyanmalı vatani sarmadan felâketler!..

Vatan Aşkı¹¹

(mef û lû/ me fâ î lû/ me fâ î lû/ fe û lûn)

Bir vâlîde, tek oğlunu -bu validelerde
Bilmem ki neden dîn ü vatan aşkı ziyâde?-
Gönderdi gönüllü olarak harbe geçen gün;
Yok kendisine bir bakacak âdemi, ol gün,
Titrer eli, yok tâkati, artık yaşı yetmiş;
Vaktiyle gönüllü yazılıp askere gitmiş,
En sonra şehîd olmuş olan zevci küçük bir
Evlâd bırakıp: "Ben gelemem belki... Yetiştir,
Bir kavga olursa bunu gönder" diye gitmiş.
Balkan bize harb açtığını şimdi işitmiş,
Tek oğluna: Yavrum!... diyerek ağlar iken o
Kalbindeki arzusunu hisseyleyen oğlu:
"Ben anlıyorum, anneciğim, harb haberinden
Mahzûn oluyorsun; onu duydum da bugün ben,
Geldim sana! İşte, vatan evlâdı bugün bak,
Hep sahne-i harbe koşuyorlar, bize durmak...
Düşmanların en istediği sevdiği bir şey.

¹⁰ Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki yanlarına uğrarlar da onlardan yüzlerini çevirerek geçerler. Yûsuf/105.

¹¹ Bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli Sebülürreşâd dergisinin 9. cildinin 220. sayısının 216. sayfasında yer almaktadır.

Sen kaldığımı istemiyorsun sanırım, ey
 Rikkatli ve ey bağı yanık anneciğim! Sen
 Hiç ağlama, bu şanlı düğündür; pederimden
 Ayrıldığın anda bilirim ağlamıyordun;
 Gelmişti telâşla eve bir gün, ona sordun:
 “Yâ hû! Yine başkaldırıyormuş Yunan; öyle
 Harb var da niçin söylemiyorsun, neye böyle
 Bî-çâre kadınlar gibi evde duruyorsun,
 Hâlâ şu silâhı asılı durduruyorsun?!”
 Bu sözlerine karşı peder: “Ben de onun’çün
 Geldimdi telâşlı yarın olmazsa, öbür gün...”
 Derken ne için ağlamıyordun?
 – Aman oğlum
 Durma!... İçerimden sana ben şöyle diyordum:
 “Gençtir, acaba gitmemek ister mi ki?!” Oh! Sen
 Arzu ediyormuşsun onu söylemeden ben!
 Etmişti baban işte bana böyle vasiyyet
 Zâten babanın oğlusun Allah’a emânet!
 Koş durma hemen cenk yerine, Balkan’a can at;
 Düşmanlara Osmanlılığı, merdliği anlat;
 Şu yurdumuzu Bulgar’a çiğnetme, cihâd et;
 Git kavgaya, git de babanın ruhunu şâd et.
 Gâzî olarak avdet edersen ne meserret!
 Dîn ü vatan uğrunda ölürsen ne sa’âdet!..
 Ayrılmış idi ertesi gün vâlidesinden
 Bir dânecik evlâdı, sabah gün doğuyorken.
 Gördüm o zavallı kadını oğlu gidince
 Mahzûn...-Nasil olsa bu kadın kalbi pek ince,
 Pek nâzik olur- gözlerini mendile sildi,
 Taşmakta olan yaşlarını zabt edebildi.
 Allâh’ına el açmış idi, yalvarıyordu;
 Kalbiyle, bütün safvet-i rûhuyla diyordu:
 -El açtım ilâhî sana, dîvânına durdum!
 Yâ Rab! Vatanı düşmana çiğnetme!... O yurdum,
 Dursun, vatan uğrunda şehîd olsun o oğlum,
 El açtım ilâhî sana, dîvânına durdum.

Konya, Fethiye Müderrisi İbni Hâzım Naîm

Meşrutiyet rejiminin anayasal vatandaşlık temelinde imparatorluk üzerinde yaşayan farklı dinî ve etnik toplulukları barış içinde bir arada tutma umudunun 1910 yılından itibaren başlayan bölgesel ayaklanmalarla ve isyanlarla birlikte kırılması Osmanlılık fikrinin de artık bir hayalden ibaret olduğunun ilk göstergesiydi. Naîm Hâzım’a göre Osmanlı tebası hürriyetin kıymetini anlayamamış ve birbirinden kopmuştur. Çapraz diziliş nazım şekliyle yazılan *Darbe-i İkâz* şiirinde biz birbirimizle boğuşurken, içimize tefrika girmişken gayr-i müslimlerin birliklerini sağladığını, camilere haçlar takıldığını, vatanın al akanlara boyandığını, nice insanımızın dul, yetim ve öksüz kaldığını, bu yaşanan felaketlerin birer ikaz olduğunu ancak gerekli dersleri almamız halinde vatanın rahat bir nefes alacağını vurgular.

Darbe-i İkâz¹²

(fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lün)

- 1 Son felâket bize gösterdi bugün pek müdhiş!
 İbret-âmîz olacak pek acı bir sûrette;

¹² Bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli Sebîlürreşâd dergisinin 9. cildinin 222. sayısının 249. ve 250. sayfalarında yer almaktadır.

- Ne görünmez, ne derin hufre-i muğfil var imiş
Ne büyük tehlikeler sahne-i hürriyette!...
- 2 Oluyor beş sene... Biz ni'met-i hürriyetten
Ne gibi fâide gördük, ne terakkî ettik?..
Meşveret memleketin lâzime-i feyzi iken
Onu biz anlamadık, sû'-i telakkî ettik.
- 3 Seni ey dilber-i hürriyyet evet! Anlamadık;
Seni alet ederek türlü fenâlıklara biz
Vatanı vartalara böyle düşürdük de yazık!
Şimdi âh öyle kadınlar gibi âciz âciz
- 4 Duruyor, bekliyoruz bir de ümîd-i imdâd
Bizi mahv eylemeye uğraşan insanlardan.
Ne büyük zül sana bu! Âh hayırsız ahfâd!
Ne tenezzül sana bu!... Yaptığın işlerden utan!
- 5 Ne mi yaptın? Vatanın bağırını al kanlarla
Boyadın, kalbine: Câmi'lere haçlar taktın;
Nice bî-çâre kadınlar, nice insanlarla
Bî-kesânın yerini, yurdunu yıktın, yaktın.
- 6 Nice ma'sûm analar kaldı yazık meskensiz
Nice iffetleri rencîde edilmiş kızlar!..
Nice dul, kimsesiz, öksüz; nice ma'lûl âciz!..
Yâd edildikçe ciğer parçalanır, kalb sızlar.
- 7 Biz mi yaptık acaba bunları? Hep biz yaptık:
Kendimiz ayrılarak onları birleştirdik;
Muttasıl birbirimizle boğuşurken artık
Unutup hepsini düşmanlara fırsat verdik.
- 8 Rûh-ı hürriyyeti biz anlamadık; birleşerek
Vatanın feyz ü te'âlîsi nasıl kâbilse
Vererek el ele ancak onu bulmak, bilmek
İçin uğraşmak evet, lâzım iken... Kim ne dese
- 9 Duymadık, dinlemedik; onlara: "Hürriyyet var!"
Diye bir neşve-i mestî ile söğdük, saydık;
Garaz u menfa'at uğrunda koşarken nâ-çâr,
Nâ-ümîd hâle getirdik vatani işte yazık
- 10 Bu felâket, bu elîm tecrübe-i zehr-âkîn
İşte bir darbe-i îkâz!... Eğer biz bundan
Uyanır ibret alırsak, o zaman belki emîn
Oluruz, belki sa'âdetle yaşar hasta vatan!

Konya, İbni Hâzım Naîm

Düz uyak nazım şekliyle kaleme alınan *Tesellî-i Âtî* şiirinde karamsarlık, keder ve ümitsizliği alınlardan silecek tek şeyin ideal bir istikbal tasavvuru olduğu, teselli veren bu muhayyel geleceğin de ancak seçkin bir neslin gayretleriyle gerçekleştirilebileceği fikri işlenmektedir. Naîm Hâzım, bu şiirinde uyumak, yemek ve içmekten başka bir şey düşünmeyen ve Müslüman geçinenlere dinin hakikatlerini, çalışmanın önemini anlatacak, milleti

irşat edecek ideal bir nesil arayışındadır. Naîm Hâzım, geleceğe dair ümit parıltısı olarak gördüğü bu ideal nesle özetle şöyle seslenir: “Öğrenmenin faziletlerini bil, Batı ilmi ve medeniyetinin yanı sıra kendi medeniyetine ait eski eserleri de tetkik et, anlamaya çalış. Millette gaflet ve tembelliği kaldıracak ve geleceğimizi temin edecek ancak sizlersiniz.” der.

Tesellî-i Âtî¹³

(mef û lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün)

- 1 Âtî bize mechûl... Evet, âtî bize gerçi
Bir umk-ı adem, bir ebedî leyle-i hiçî,
- 2 Bir leyl-i mukassî gibi muzlimse de; lâkin
Ondan bize bir fecr-i emel doğması mümkün...
- 3 Âtî bizim üşkûfe-i âmâlimizi hep
Bir fecr-i ziyâ-bâr ile tâbân ve müzehheb,
- 4 Handân-ı tarâb etsin, evet, belki de me'mûl;
Yırtılsın, açılsın evet o setre-i mechûl...
- 5 Me'mûl... Fakat, o doğacak fecr-i münîrin
Envâr-ı füyûzâtı, senin şû'le-i fikrin.
- 6 Sensiz doğamaz ufk-ı emelden bize bir şey.
Son lem'a-i ümmîdisin ey nesl-i cedîd, ey
- 7 Şübbân-ı vatan! Sen şu bakâyâ-yı izâmın;
Titrer sana ervâhı o ecdâd-ı izâmın.
- 8 Hak'tan bize ey parlayacak lem'a-i kudsî!
Sensin evet ancak şu zilâl-ı gam ü ye'si
- 9 Sensin silecek, kaldıracak nâsiyelerden;
Ferdâ-yı ümîdin bize bir revzenis sen.
- 10 Bir bak bütün enzâr-ı teveccüh sana ma'tûf...
Her şey sana.. Peymâne-i irfânına meshûf..
- 11 Ey medresenin hücre-i tazyîki içinde
Mahkûm-ı atâlet kalan ey nesl-i güzîde!
- 12 Bu millete sen meş'al-i irşâd olacaksın
Bu millete sen melce'-i imdâd olacaksın;
- 13 Sen meskeneti, gafleti artık atacaksın;
Dînin bize emrettiğini anlatacaksın;
- 14 Fikr-i medenîyi bize telkîn edeceksin;
Sen milletin âtîsini te'mîn edeceksin.

¹³ Bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli Sebîlürreşâd dergisinin 9. cildinin 223. sayısının 262. ve 263. sayfalarında yer almaktadır.

- 15 Halk rûh-ı diyânetten uzaklaşmış, onun kalk,
Hangi harekâtı uyuyor dînine bir bak!
- 16 Göster ona sen hikmet-i teşrî'ini dînin,
Eşkâl-i hakîkiyyesini dîn-i mübînin.
- 17 Bir bak ne görürsün: O müsülman geçinenler
Bir kitle-i cehl ü asabiyyet.. ve serâser
- 18 Bir acz ü sefâlet yığını: Ağlanacak hâl..
Doymak, uyumak, onlar için gâye-i âmâl.
- 19 Dînin yalnız ismini duymuş, o kadarcık;
Bir bilgisi yok dînine, dünyâsına lâyıık.
- 20 Göster ona dînin ne demek olduğunu sen;
Göstermek onu boynuna borçtur; bu vazîfen
- 21 Bilsen ne büyüktür, ne mukaddes ve ne 'âlf!..
Şu âlem-i İslâm'a biraz fikr-i te'âlf,
- 22 Fikr-i medeniyet verebilse yine kâfi:
Noksânının ikmâl ve telâfisine kâfi
- 23 Bir duygu demektir; verebilse sen o hisle
Bir rûh-ı teyakkuz ona, o kitle-i cehle
- 24 Te'mîn ediyorsun demek âtîyi; fakat sen
Bu gâye-i ulviyyeyi ta'kîb edeceksen
- 25 Evhâm ü hayâlât ile imhâ-yı tefekkür,
İmrâr-ı hayat etmeyecek; fikr-i tenevvür
- 26 Peydâ edeceksin. Bize bu dîn-i mübînin
İ'lâsı için, bak senin eslâf-ı güzînin
- 27 Binlerce eserler yazarak eylemiş ithâf,
Elbet onu görsün, okusunlar diye ahlâf.
- 28 Sen hâşiye-i mantık ile uğraşıyorken,
Bir gâye-i mechûle peşinde koşuyorken,
- 29 Bizde ne kadar eski ve nâfi' âsâr
Varsa okumuş onları müsteşriklar.
- 30 Sen onları tedkîka koyul; onları öğren;
Şu memleket ü millete nâfi' ne kadar fen
- 31 Varsa onu tahsîle çalış, Çin'e kadar git;
Aç, fecr-i dimâğınla şu zulmetleri mahv et!
- 32 Kaldır şu zavallı vatani düşdüğü yerden.
Garbın oku, âsâr-ı terakkîsini, öğren,

- 33 Öğren, çalış artık bugün, âtî sana mevdû'
Bil, hepsi, senin sa'yine, irfânına mevdû'!..

Konya, İbni Hâzım Naîm

2. 3. Kişisel Hayatı Konu Edinen Şiirleri

Bu kategorideki şiirler, konusunu Naîm Hâzım'ın hayatından ve yaşadığı çevreden almakla birlikte şiirlerin özünde vatan, millet ve eğitim temleri ağırlıklı olarak işlenmektedir. Manzumelerde olay ve durumlara tanık olan ve aktaran anlatıcı şairin kendisidir. Vatana, eğitime ve istikbale dair duygu, düşünce ve hayallerini anlattığı bu manzumelerde diyaloglara, tahkiye ve tasvir kısımlarına nazaran daha az yer vermiştir. Manzumelerde dil özellikle diyalog kısımlarında sade ve açıktır.

Naîm Hâzım, genellikle açık hecelerle fazla olduğu aruz kalıplarını kullanmıştır. Naîm Hâzım, kafiye olarak da çoğunlukla mesnevi tarzı kafiye, nazım biçimi olarak da düz kafiye¹⁴ tercih etmiştir.

Naîm Hâzım'ın kısa mesnevi nazım şekliyle yazdığı *Konya Safahât-ı Hayatından: Alaaddin Tepesi'nde* başlıklı manzumesinde tahkiye ve tasvir bakımından Âkif'in *Küfe* ve *Seyfi Baba* adlı şiirlerinin etkisi görülür.

Âkif'in tasvirlerinde görülen karakteristik özelliklerden biri olumsuz olana, çirkin görüne odaklanması ve bunların tasvirinde de alaycı, tepkisel ifadelerle başvurup âdeta çirkinin estetiğini yapmasıdır. Gördüğü manzaraları kendisinde uyandırdığı iticilik duygusunu sözü dolandırmadan ifade eder. Sadece meyhane, mahalle kahvesi, sokak gibi belli mekânların değil geniş çerçevede tasvirler de Âkif'in manzum hikâyelerinde karşımıza çıkar. Özellikle Safahat'ın "Âsım" bölümünde "tasvirci anlatımın çokça kullanıldığını, memleketin genel manzarasının ve bu manzara içindeki kişilerin canlı ve gerçekçi, gözlem ürünü tasvirinin yapıldığına" (Uluçay 2016: 148) işaret etmek gerekir. Bunun natüralizmden geldiğini söylemek gerekir (Asiltürk 2021: 148).

Naîm Hâzım, tıpkı Âkif gibi tasvirlerinde olumsuz olana odaklanır. Anlatıcı konumunda olan duyarlı hassas bir şair olarak Naîm Hâzım, evde de medresede de canı sıkılınca havanın bulutlu, yağmurlu, yerlerin de çamurlu olduğu bir günde elinde şemsiye sokağa çıkışıyla manzumesini başlatır. Kaldığı muhiti köhne kasavetli bir yer olarak niteler -ki bu mekân algısı ve tasvirinde Balkanlarda yaşanan kayıpların da payı olsa gerektir- havadar bir yer olan Alaaddin Tepesi'ne gidip yaşadığı hüzünden kurtulmak, ferahlamak ister. Burada yapılan sokak ve mahalle tasviriyle Konya'nın bir viraneye hatta kabristana dönüşmüş, estetikten ve teknikten yoksun, bakımsız ve yoksul olan bir mahallesini Hristiyanlar'a ait bayındır binalarla kıyaslayarak gerçekçi bir biçimde aktarır. Hristiyanlara ait bir mekân olan mektebe ve eğitime dikkatleri çeker. Tasvirleri âdeta Ziya Paşa'nın meşhur "Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm/ Dolaştım mülk-ü İslâmı bütün virâneler gördüm."¹⁵ beytini

¹⁴ Tanzimat şairlerinin Fransız edebiyatından aldıkları dizelerin ikişer ikişer birbiriyle kafiyelenmesine dayanan nazım şekli. Geniş bilgi için bk. Dilçin, Cem (2009). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 372.

¹⁵ Şiirin tamamı için bk. Göçgün, Önder (2001). Ziya Paşa'nın Hayatı, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s. 203.

çağırıştırır. Hristiyan milletin çalışma ve gayretlerine vurguda bulunur, bizim dünyadan tamamen el etek çekmeye, tembelliğe dayalı, yanlış anlaşılabilir tevekkülcü anlayışımızı eleştirir.

Alaaddin Tepesi'nde gördüğü manzara kederini daha da artırır. Hüzünlü bir şekilde tefekkür ederken karşısına hoca olan bir arkadaşı çıkar. Havadan sudan konuştuğundan sonra konu siyasete gelir. Basın hayatından konuşurlar. Hoca gazetelerin yalanlarından şikâyetçidir. En nihayetinde güneşin batıdan doğuşu hariç kıyamet alametlerinin çoğunun zuhur ettiğinden söz eder.

Manzumenin son bölümünde hoca arkadaşının söylediklerine karşılık olarak Naîm Hâzım, mecazen güneşin batıdan doğduğunu yani Rumeli'de ¹⁶ çoktan kıyametin koptuğunu, Yecûc ve Mecûc'un ortaya çıktığını kalan toprak parçalarının da etkilenmesinden endişelendiğini çarpıcı bir şekilde ifade eder. Kısa mesnevi nazım şekliyle yazdığı ve Mehmet Âkif'e ithaf ettiği bu manzumesinde Naîm Hâzım, Âkif'in son derece önem verdiği ve *Safahat*'ta çokça işlenen ve "azim, sa'y ve vatan" gibi temalar üzerinde durmuştur.

Konya Safahât-ı Hayatından:

Alaaddîn Tepesi'nde¹⁷

- "Safahât" sâhib-i muhteremi Mehmed Âkif Bey'e-

(me fâ i lün/ fe i lâ tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Geçende hayli sıkıldım. Benimse bir ukde
Sıkınca kalbimi, bir türlü evde, medresede,
Medâr-ı tesliye bulmaz da rûh-ı bîzârım,
Çıkar, kederden uzak bir muhît-i şevk ararım.
Fakat, bu yerde elemden, sümûm-ı gamdan uzak,
Teneffüs eyleyecek bir havâ-yı sâf aramak,
Evet, muhâli temennî demek.. Bizim şehrin,
Muhîti kalbe kasâvet veren bu köhne yerin
Nedense mevki'i vâreste her letâfetden,
Hayâtı okuyacak neşvezâr-ı hilkatden.
Yukarıda bir tepe vardır ki tırmanıp yalnız
Onun esintili sırtında, bir hava alırsın.
Soğukdu gerçi fakat bakmadım, biraz tepeye
Çıkar da hüznümü ta'dîl eder miyim ki diye;
Elimde şemsiye çıktım; aman, sokaklardan
Geçilmiyor; ne kadar çok çamur! Düşen, kalkan
Arar mısın! Bereket versin elde şemsiyemin
Dokundu yardımını; zirâ dayanmasam, mümkün
Değil akan o çamurlardan öyle atlayamaz,
Yuvarlanırdım; onun işte yardımıyla biraz
İlerledim, tepeye çıktım; orda sanki hava
Alıp ferâhlanacaktım! Fakat o yerde, daha
Ziyâde rûhumu rencîde eyleyen bir hâl
Görünce dalmışım artık, garîk-i ye's ü melâl:
Şu yanda: Câmi'in altında bir sâ'at uzayan
Mahalleler.. ne dedim? Yok! O, bir mezaristân;

¹⁶ Osmanlıların 15. yy.dan itibaren Balkan yarımadasına verdikleri coğrafi isim

¹⁷ Bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli Sebülürreşâd dergisinin 9. cildinin 227. sayısının 331. sayfasında yer almaktadır.

Ki dâr u gîr-i ma'îşetde bî-mecâl-i nizâ',
 Yatıp durur ederek sa'ye, hisse, fikre vedâ!
 Serâbı deşmeye benzer şu bir yığın toprak
 İçinde bir hareket, bir hayât-ı şevk aramak!..
 Öbür tarafda fakat muntazam, letâfetdâr
 Hıristiyanlara mahsûs olan binâlar var.
 Bakın, şu, onların ancak îanesiyle vücûd
 Bulan müessesese: mektep, nasıl hayât-efzûd!..
 Ne intizâm ve tekemmül!.. O bir avuç millet
 Bakın, nasıl çalışıp gayret eyliyor! Hayret!..
 Neden o makbere olsun bizim mebânîmiz?
 Yazık, yazık! "İki günlük hayât-ı fânîmiz
 İçin o, çok bile!" fikriyle böyle makhûruz;
 Mezara dip diri girmek, gömülmek istiyoruz.
 Nedir şu bizdeki gaflet, nedir bu süfliyyet?!
 Şu mehd-i saltanatı kaplamış keder, kasvet.
 Bu hasbihâl ile me'yûs idim.. Hemen bir adam:
 Ki bildiğim hocalardan biriydi, verdi selâm;
 Oturdu; şimdi tabî'î kelâma mecbûruz:
 Aman hocam, nereden böyle? Hiç görüşmüyoruz,
 Nasılsınız? Gibi üç beş lakırdıdan sonra
 Deşildi derd-i siyâset, o bahse geldi sıra:

***

*(fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lün)*¹⁸

Ne havâdis, ne yalan! Var yine? Ben, hiç gazete
 Okumam; hepsi yalan! Doğrusu bir kaç hafta
 Çıkmadım bir yere; pek râhatım.. insan ne kadar
 İhtilât etse, o nisbetde merakı artar.
 Gazete.. Çok şükür Allah'a ki bak bunlara ben
 Vermedim şimdiye dek on para olsun, zâten
 Onu almak bile câiz değil.. Öyle yalana
 Vermeyin bir para; hem söyleyiniz de alana:
 Almasın bir daha; zirâ o bey', bâtıldır.
 O "Azans mı" nedir? Onları birkaç hınzır
 Küfre uyudurarak sonra da artık burada
 O yalanlar, hezeyânlar basırmış kağıda.
 İşte bunlar bize hep gösteriyor ki: Sâ'at
 Pek yakın.. etmeli Allah'a ibâdet, tâ'at!
 "Çıkıyor her ne ki gelmişse haberde bir bir."
 Bunların hepsi alâmât-ı kıyâmetdendir.
 Bu felaketleri millet, görecekdi zâten:
 Pek yakın, çünkü kıyâmet; yalnız mağribden
 Doğuverseydi güneş, bir de... – Hocam, Lutf ediniz!

¹⁸ Manzumenin bu bölümünde aruz kalıbı değişmiş ve diyaloglara yer verilmiştir.

Oradan doğdu güneş çokdan evet, görmediniz
Sanırım; hem de diyorlar ki: O Ye'cûc, Me'cûc
Dâbbetü'l-arz denilen şeylerin envâ'ı hurûc
Eylemiş Rumeli'de, kalmış ahâlî bî-hûş;
Yerler alt, üst oluvermiş de kıyâmet kopmuş.
İçerim titriyor –er geç– o belâ-yı meş'ûm,
Şu kalan yurdu da çiğner diye pek korkuyorum!

Konya, İbni Hâzım Naîm

Sultan II. İzzeddin Keykâvus zamanında Celâleddin Karatay tarafından H 649 / M 1251 yılında yaptırılan ve çok sayıda ilim ve devlet adamı yetiştiren Karatay Medresesi çinilerindeki incelikli sanatla dikkatleri üzerine çekmiştir.¹⁹ Naîm Hâzım, mermerde canlanan hayat olarak nitelediği ve yedi yüz yıl önce yapıldığını vurguladığı Selçuklu taş işçiliğinin şaheserlerinden olan Karatay Medresesi'ni eğitim, sanat ve ilim bağlamında örnek gösterip geçmişle yaşadığı dönemi karşılaştırır. Ecdadımızın ilme, felsefeye ve sanata verdiği değeri vurgular ve bir zamanlar özellikle matematik ve astronomi derslerinin görüldüğü Karatay Medresesi üzerinden bu konuda mesajlar verir. Çini süslemeleri ile Türk-İslam sanatının önemli eserlerinden olan bu görkemli medresenin öncelikle tac kapısının tasvirinden başlar. Talebesini ve aslında onun şahsında yeni nesli öncelikle kapıdaki hadisleri, özlü sözleri seyrine doyum olmayan adeta şiiire dönüşmüş taş işçiliğini, medresenin çinilerle bezenmiş kubbesini dikkatlice incelemeye sonrasında şanlı maziye tefekkür etmeye davet eder. Medreseyi iftihar ve gurur abidesi, fazilet kaynağı, şanlı mazimizi yansıtan bir ayna olarak niteler. Naîm Hâzım, söz konusu şiirinde talebesine ve dolayısıyla talebesinin sembolize ettiği yeni nesle seslenir. Ecdadımızı bilim, sanat ve felsefede örnek almamız icap ettiğini, torunları olarak bizim onların gerisinde kaldığımız için mahcup olmamız gerektiğini ifade eder. Ecdadımızın dinin hakikatlerini doğru anlayıp her alanda üstünlük elde ettiğini, torunlarının ise dünyayı geçici görüp bilim ve sanat alanında dünyadaki üstünlüğe önem vermeyip dünyadan el etek çeken bir anlayışla hareket ettiğini sonuçta hep geri kaldığını, yeni neslin bu anlayıştan sıyrılıp çok çalışıp bilim ve sanatta ilerlemesi ve dinin hakikatlerini halka ulaştırmasının zaruri olduğunu belirtir. Kısa mesnevi nazım şekli ve üç bölüm hâlinde yazılan bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli *Sebîlürreşâd* dergisinin 20. cildinin 496. sayısının 14. ve 15. sayfalarında yer almaktadır. Aynı şekilde kısa mesnevi nazım şekli ile yazılan ve iki bölümden oluşan *Sabah Namazında* şiiri manzum bir hikâye biçimindedir. *Bu manzumede de* diğer manzumelerinde olduğu gibi diyaloglardan ziyade monolog (iç konuşma) ağır basar. *Sabah Namazında* manzumesi H 1328 / M 1910 tarihli *Sebîlürreşâd* dergisinin 9. cildinin 226. sayısının 313. ve 314. sayfaları arasında yer almaktadır. Naîm Hâzım, bu şiirinde genel itibarıyla Konya'da bir camide cemaatle kıldığı bir sabah namazını ve bu namazın ruhunda bıraktığı tatlı huzuru ve lezzeti anlatmaktadır. Naîm Hâzım manevi bir neşe duyduğumuz, sessiz sakin bir zaman dilimi olan sabah namazı vaktini felaha, kurtuluşa, huzura ve mutluluğa çağırarak ezanla birlikte tasvir eder. Şair bu davete kayıtsız kalınamayacağını manzumesinde şöyle ifade eder, "Dikkatle dinledim, diyor: Artık, yeter, uyan! /İnsan onu duyar da uyanmaz mı uykudan?"

¹⁹ Geniş bilgi için bk. "Karatay Medresesi", Selçuk Mülayim, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., 2001, İstanbul C.24. ss. 475-476

Cami imamının Kur'an tilavetinden ayrı bir huzur, hesapsız bir zevk duyar. Namazın sonunda Allah'a el açıp millete gafletten uyanış şuuru bahşetmesi, din düşmanlarının temiz dinimizi ve değerlerimizi çiğnememesi, Müslümanların mülhitleme karşı galip gelmesi için dua eder. Dul, yetim ve öksüzlere merhamet etmesi için yalvarır. Ferdî yaşantısından yola çıkarak, yaptığı bir ibadetin üzerinde bıraktığı izlenimlerini anlattığı bu şiirin sonunda ağırlıklı olarak bireysel yaşantısını işlediği diğer şiirlerinde olduğu gibi şiirin tematik anlamda yönünü toplumsal alana çevirir.

"Karatay" Medresesi'nde

- Talebemle bir hasbihâl -

(fe i lâ tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Ateş-i san'atle, ateş-i irfânın
Pek samîmî bir ictimâından
Yedi asr önce, ey doğan kudsî
Medeniyet, fazîlet âbidesi,
O zaman hür ve müftehir yaşayan
Nurlu îmânlı ırkının, elân
Taşıyorsun hayât-ı haşmetini,
Rûh-i ulvî-i pür-şehâmetini
Seni mahcûb, seyr ederken ben
Yine alnım semâya yükseliyor;
Veriyor bî-nazîr olan kubben
Bana bir hiss-i iftihâr u gurûr
Ey yarın, yurdumuzda bilgisinin
Nûru bir başka neş'e, pek parlak
Bir hayât-ı nevîn uyandıracak
Yeni unsur, nedir önünde senin
Şu gülen yüz, şu pür-hayât u beşûş
Sana hasretle titreyen âğûş?
O, evet, işte şanlı mâzinin
Süslü bir safha-i kemâli, senin..
Bak, nasıl bundan altı yüz, yedi yüz
Sene evvel hayâta karşı bu yüz
Gülüyormuş güzel nazarlarla,
Gel de mâzîni gör, nasıl, anla!
Dur biraz karşısında, geçme sakın,
Şu mu'allâ, şu mu'annâ kapının,
Onu sen, eyle uzun tedkîk...
O ne san'at, ne imtizâc-ı amîk!
Ne mehâret, nedir bu ulviyyât,
Dur biraz bekle... Girmeden içeri
Şu mübârek, güzel vecîzeleri
Oku bir kerre... Bak ne ma'nîdâr,
Hikmet-âver birer hadîs onlar!
Hepsi bir ilme, bir kitâba bedel
Rûh-i ma'nâ; küçük, güzîde cümel.

***

Bir asîl oğlu olmak istersen
Oku, yüksel fazîleten, hissen.

Doyma tedkika, [kan]ma irfâna;
Lekelerden senin akîdende
Olmasın hakkı gizleyen perde.
Bilgisiz kalma fenn ü felsefeden,
İlm ü hikmet... Ne varsa hep öğren.
Sığmasın şevk u neş'e sînelere,
Nûr-ı Hak doğsun âşiyânelere.
Ey bugün böyle kitle hâlinde,
Mecd-i mâzîyi seyr için, zinde
Bir irâdeyle toplanan şübbân,
Senin envâra teşne rûhundan
Ben emînim ki beklenen o şafak,
Pek yakın bir zamanda fıskıracak.
Senin âteşli, pür-şegaf nazarın
Bana va'd eyliyor o nûru yarın.
Eski ecdâdımız evet, işte
Bu ehâdîs-i dîni her işte
Eylemişler de dâimâ düstûr,
Anlamışlar nedir hayât-ı sürûr.
Bu semâvî, büyük müesseseyi,
Bizi meshûr eden bu medreseyi
O hayâtın füyûzu halk etmiş;
Girelim gel de bak, nasıl müdhiş?
İşte çinili kubbe, bak... Hayret!
Ne büyük i'tinâ, ne ulviyyet!
Ne bedâ'at, nedir bu ince nukûş
Hattı tehyîc eden bu şî'r-i hamûş?!
İlm için sanki sâf u neş'e-nümûd
Yaradılmış bir âsmân-ı kebûd.
Bak, şu yıldızların nasıl nevvâr
Zümrüdün iltimâ'ı var.. Onlar,
Aksidir pek kavî bir îmânın,
Muhteşem bir dehâ-yı cûşanın
Ne ilâhî emel, ne âlî zevk,
Ne imiş eskiden hayâta bu şevk?!
Nerde göster bugün o meyl-i kemâl,
O fezâlar kadar geniş âmâl!
Var mıdır nerde rûhu ecdâdın?
Zevki sönmüş zavallı ahfâdın.
"İki günlük hayât için mi?" diye
Kalmamış meylimiz me'âlîye.
Ölmüşüz etmeden hayâta vedâ',
Ma'rîfet, san'at, ihtisâs ibdâ'
Bize olmuş yabancı bir sîmâ;
İlmi pek yanlış anlamış ulemâ.
Sanmışız dîni ayrı, dünyâdan;
Müslümanlık, ibâdet ve îmân
Uğramış başka bir telakkîye,
Yummuşuz göz bütün terakkîye.
İ'tikâd etmişiz de hırsı harâm
Sönüvermiş gönülde azm ü merâm
Çürüyen bünye, gevşeyen beynin
Küçülen himmetin sükûtunu: "Dîn"
Diye telkîne yeltenen cehele,

Engel olmuş ilerleyen emele
 Bir zamanlar fazîletin, [senin],
 Sâf göğsünde azm-i millînin
 Rûhu çarpan şu muhteşem kubbe,
 Bak, bugün karşımızda bir türbe!
 İçi bomboş, bütün civârı ölü,
 Sakfı altında bir semâ gömülü!
 Zevki sönmüş zavallı ahfâdın.
 "İki günlük hayât için mi?" diye
 Kalmamış meylimiz me'âlîye.
 Ölmüşüz etmeden hayâta vedâ',
 Ma'rifet, san'at, ihtisâs ibdâ'
 Bize olmuş yabancı bir sîmâ;
 İlmi pek yanlış anlamış ulemâ.
 Sanmıyız dîni ayrı, dünyâdan;
 Müslümanlık, ibâdet ve îmân
 Uğramış başka bir telakkîye,
 Yummuşuz göz bütün terakkîye.
 İ'tikâd etmişiz de hırsı harâm
 Sönüvermiş gönülde azm ü merâm
 Çürüyen bünye, gevşeyen beynin
 Küçülen himmetin sükûtunu: "Dîn"
 Diye telkîne yeltenen cehele,
 Engel olmuş ilerleyen emele
 Bir zamanlar fazîletin, [senin],
 Sâf göğsünde azm-i millînin
 Rûhu çarpan şu muhteşem kubbe,
 Bak, bugün karşımızda bir türbe!
 İçi bomboş, bütün civârı ölü,
 Sakfı altında bir semâ gömülü!
 Onu gür sesleriyle çınlatacak
 Kalmamış ehl-i fazl u istihkâk
 Ey kemâlâta, i'tilâya koşan
 Nesl-i âtî, evet yarın, pür-şân,
 Doğacak bir sabâh-ı pür-hande
 Varsa, ancak senin cebîninde
 Nûru tâbân olan teyakkuzdur,
 Ey şu mâzîye imrenen unsur,
 Sende görmekteyim o feyzi bugün
 Sen o dâhî, o kahraman Türk'ün

***

Yâ ilâhî, bu kâinat-ı şühûd,
 Bir tecellî-i kudretinle uçan,
 Zerrelerdir fûrûğ-i feyzinden.
 Belki seyyâle-i esîrinin
 İhtirâz eyleyen züreyrâtı
 Gibi, bunlar senin huzûrunda,
 Pîş-i encüm-nisâr-ı nûrunda.

Yâ ilâhî, büyüklüğün o kadar
 Dehşet-efzâ ki, böyle gayet dar

İbni Hâzım Naîm

Sabah Namazında

– Hazret-i Fahreddin'e–

(mef û lû/ me fâ î lû/ me fâ î lû / fe û lûn)

Bir ses beni seherde uyandırdı hâbdan;
Gönlüm, gözüm açıldı o ulvî hitâbdan.
Bir ses.. İlâha yükselecek bir hurûş-ı rûh;
Râkid kulûbu coşturacak mevce-i fütûh.
Yâ Rab, nedir o sayha-i tevhîd ü ittihâd?!
Can, karşısında, vecde gelir; canlanır cemâd!
Vermekte kâinâta o âvâze-i niyâz.
Bir lerze-i tazarru' u haşyet, bir ihtizâz.
Dikkatle dinledim, o semâvâtı inleden
Gülbank-i arş-ı a'zam inermiş minâreden.
Bilmem minâre miydi o ulvî sûtûn-ı dîn
Bir minber huddâmı ki yoksa? Muvahhidîn
Ondan gelen hitâbı işittikçe, başka bir
Zevk u huzûr-ı hâtır ile dinlemektedir,
Her şeyde bir sükût u sükûnetle bir huzûr..
Susmuş bütün avâlim o âvâzı dinliyor.
Dikkatle dinledim, dedi: Haydi ibâdete;
Haydi felâha; Haydi salâh u sa'âdete!
Dikkatle dinledim, diyor: Artık, yeter, uyan!
İnsan onu duyar da uyanmaz mı uykudan?
Kalkdım yataktan, ettim icâbet o da'vete,
Abdest alınca koştum eriştim cemâ'ate.
Sünnet bitip imâma eder etmez iktidâ;
Gaşy etti rûhumu yeniden tatlı bir sadâ:
"Allâhuekber!.." işte o âvâze-i celâl
Verdi bütün cemâ'ate bir hiss-i ibtihâl.
Bir öyle his ki artık unuttuk alâiki;
Bir öyle hiss-i havf u tazarru' ki: Hâlik'ı
***

Görmekteyiz gibi bizi bir cezbe-i huzû'
Bir ra'se-i mehâfet u haşyetle bir huşû'.
Aldı. Biraz geçip yeni bir tatlı zemzeme
Yükseldi, başka bir feverân verdi kalbime.
Câmî'de bir inilti, bir âvâz-ı lerzedâr:
Etti imâm tilâvet-i Kur'ân'a ibtidâr.
Neydi o anda duyduğum âsâr-ı inşirâh?
Neydi o anda, rûhumu sermest eden ferâh?
Etmey miyim bu ma'bed-i feyyâza incizâb;
Ruhûm alır durur iken ezvâk-ı bî-hisâb?
İnsana hep o yeredir âlemde inşirâh,
Rahmet, mukârenet, şefekat, mağfîret, felâh.
***

Kıldık namâzi, el açarak Rabb-i izzete
Yalvardım, ağladım o karîbü'l-icâbete:
Ey kâinâta bahş-ı vücûd eyleyen ilâh!

Bahş eyle müslümanlara bir fikr-i intibâh!
 Mahv eyle sen şu âlem-i îslâm'ı kaplayan
 Deycûr-ı ye's ü kasveti; Yâ Rabbi, ağlayan
 Dullar için, yetim kalan yavrular için,
 Rahm eyle müslümanları çiğnetme büsbütün!
 Çokdur günâhımız bizim elbet; fakat senin
 Bi-had muhît-i afvına nisbetle zerrenin
 Olsun mu hükmü? Ey büyük Allah biz sana
 Geldik, dehâlet eyliyoruz bâb-ı lütfuna.
 Rahm eyle ey îlâh'ımız öksüz kalanlara;
 Bahş et zafer, zafer dileyen müslümanlara.
 Çiğnetme dîn-i pakini a'dâ-yı dînine!
 Kırdırma müslümanlarını mülhidînine!

Naîm Hâzım, *Tesellî-i Âtî* şiirinde olduğu gibi *Rü'yâ-yı İstikbâl* şiirinde de geleceğe dair bir ideal arayışı içerisindedir. Batı'dan alınan düz uyak nazım şekli ile yazılan *Rü'yâ-yı İstikbâl* şiirinde mevcut vatan topraklarının kaybedilmesinden ve milletin tefrikasından kaynaklanan karamsarlık ve ümitsizlikten rüyaya sığınıp muhayyel bir vatanla bir nebze de olsa kurtulmak ister. Düşlediği bu vatanda millet cehaletten, ataletten, zilletten ve esaretten kurtulmuş, aydınlığa ermiş, medreselerinde ve mekteplerinde gençler dinin hakikatleriyle irşat olmuş, dinin hakikatleri halka yaşatılmış, halk sefaletten kurtulmuş, mutlu ve mesut yaşamaktadır.

Rü'yâ-yı İstikbâl²⁰

(*me fâ î lün/ me fâ î lün/me fâ î lün/me fâ î lün*)

- 1 Sabah olmuş, güneş doğmuş. Semâ-yı ye's ü şîvende
 Ne zulmet var, ne bir sis.. Bil-akis her şeyde bir hande..
- 2 Mükedder milletin muğber cebîn-i infi'âlinde
 Sabâh-ı inşirâhın lem'a-i feyyâzi tâbende.
- 3 Uyanmış uykudan efrâd-ı millet, başka bir gayret,
 Birer ulvî emel uğrunda koşmak istiyor, hayret!
- 4 Ne bir şahsî garaz geçmekte fikrinden, ne bir şerret:
 Fenalıkdan uzak bir kitle-i sâf ü melek-sîret.
- 5 Silinmiş, kalmamış kalbinde levs-i fitne; zilletten,
 Esâretten eser yok, silkinip kalkmış sefâletten,
- 6 Sarılmış dîninin ahkâmına, acz ü atâletten
 Uzaklaşmış, açılmış fikri, kurtulmuş cehâletten
- 7 Hayâtı anlamış, hürriyyetin ezvâkını tatmış,
 Nifâk u iftirâkı ortadan kaldırmış, hep atmış,

²⁰ Sebîlürreşâd dergisinin H 1328 / M 1910 tarihli 9. cildinin 229.sayısının 364. sayfasında yer bu şiir hakkında şairin dipnotu: "Ne yapayım? Artık her dakika bir haber-i nekbet ve musîbet karşısında ezilen rûhuma, yanan kalbime bir reşâşe-i tesliyyet ve sükûn serpecek bu gibi rüyalarla kendimi avutmak mecbûriyet-i mecnûnânesinde bulunuyorum"

- 8 Ona en son felaket çünkü göstermiş ve anlatmış
Ki: Ayrı gayrılık bir millete pek çok mazarratmış.
- 9 Yemîn-i hürmet ü takdîsine almış da Kur'ân'ı,
Onun ahkâmı olmuş rehber-i âmâl ü vicdânı,
- 10 Ehâdîs-i Nebî'yi eylemiş mebnâ-yı îmânı;
Cihânı kaplamış İslâm'ın envâr-ı fûrûzânı.
- 11 Cevâmi', tâ harîm-i bâba dek dolmuş cemâ'atle;
Nazarlar mün'atıf gâyet derin bir hiss-i haşyetle
- 12 O yüksek minbere; bir savt-ı bâlâ-yı mehâbetle
Gelen ulvî hitâbı dinliyor yekpâre bir kitle.
- 13 Medâris, âlem-i İslâm'a olmuş encüm-i irşâd;
Mekâtib, câ be-câ şübbâna feyz eفزâ-yı isti'dâd;
- 14 Vatan, âsâr-ı Meşrûtiyyet'in feyziyle şevk-âbâd;
Hakîkî bir sa'âdetle cihan, handân; millet, şâd.
- 15 Ne müdhîş bir tehavvüdü bu!.. Ey mes'ûd millet! Sen
Atâlet, meskenet, gafletle mahkûm-ı esâretken
- 16 Nasıl olmuş da kurtulmuşsun öyle bâr-ı zilletden!?.
Bu bir rüyâ mıdır, bilmem!.. Ne hayret-bahşdır cidden!..
- 17 Bugün bu, şüphesiz bir tatlı rüyâdır evet; lakin
Sen ey millet! Emîn ol ki yarın artık senin sa'yin,
- 18 Senin irfân u fikr-i intibâhınla fakat, mümkün
Bu hülyâ-yı tesellî bir hakikat iktisâb etsin.

Konya, İbni Hâzım Nazım

2. 4. Hikemî Şiirleri

Naîm Hâzım, bu kategorideki şiirlerinde ölüm, insan ve hayata dair duygu ve düşüncelerini çarpıcı bir şekilde işlemiştir. Muhammes nazım şekliyle kalem aldığı *İnsan* başlıklı şiirinde Naîm Hâzım insanı, cismen küçük, ruhen büyük, zayıf ve aciz olmakla beraber, sınırsız kabiliyetler ve o kabiliyetlerden doğan sonsuz emeller ve hırslar sahibi bir canlı olarak tanımlar. Akıl ve irade sahibi olmakla Allah tarafından meleklerden üstün müstesna bir yere konumlandırıldığını hatırlatır. Naîm Hâzım'a göre insan her ne kadar cismen küçükse de âlemler onda gizlidir. İnsan bütün zayıflık ve acizliğine rağmen dünyanın her şeyi ile ilgilenir, eşyanın mahiyetini anlamak ister, uğraşır, didir. Naîm Hâzım, *İnsan* şiirinde insanlığın ilerleme ve olgunlaşmanın zirvesine ermesi için bu çalışma ve uğraşların devam etmesinin gerekliliğini vurgular.

İnsan²¹

(me fâ î lün/ me fâ î lün/me fâ î lün/me fâ î lün)

- 1 Küçük bir cüsse, fânî bir beden, gâyet fütûr-âlûd,
Muhakkar bir sinekten müşteki, şekvâsı nâ-mahdûd,
Nizâr ü bî-tehammül bir vücûd-i meskenet-meşhûd...
Dayanmaz germ ü serde, mahv olur açlık, susuzluktan
Bakılsa: Acz ü za'fın bir mücessem şeklidir insan.
- 2 Doğar, nâçâr ağlar; hâl ü tavrı pek melâl-âver;
Gezer pîş ü pesinde türlü nekbetler, musîbetler;
Bu hâl-i ye's ü gamla az zaman imrâr-ı ömr eyler;
Olur bir pîr-i fânî: Titriyor eller, bükülmüş bel;
Kalır metrûk-ı mâzî, târik-i müştâk-ı müstakbel.
- 3 Bu hâliyle sanırsın sen onu şâyân-ı istihkâr;
Fakat bir de bakarsın: Pek kavî, gâyet metânet-kâr...
O âciz sandığın kollarda bir dehşetli kuvvet var;
O dest-i ra'şedârın taht-ı teshîrinde, dünyâlar...
Nedir bilmem?! Beşerde pek hafî bir sırr-ı hilkat var.
- 4 O âciz, nâ-tüvân cismiyle, müstahkar vücûduyla
Yorulmaz hiç... Cihânın uğraşır *bûd ü ne-bûduyla*;²²
Alır bir hazz-ı lezzet fâciât-ı gam-füzûduyla;
Duyar bir neşve dehrin iltifât-ı bî-sebâtından;
Usanmaz âlemin şu gîr u dâr-ı hâdisâtından
- 5 Nigâhı semt-i ulvî-i kemâle mün'atıf ... Durmaz
Koşar; rûhunda var bir âteş-i gayret ki durdurmaz;
Eder şebhâl-i fikri mâverâ-yı arşa dek pervâz;
Hemen yükselmek ister göklere... Durmak nedir bilmez
Semâ-yı mecde yükseldikçe artar hırsı, eksilmez.
- 6 O, ister her ne varsa anlaşılın, kalmasın mübhem:
Nedir hilkat, nedir sırr-ı meâd ü mebde'-i âlem
Onun için pek ağırdır, pek büyük züldür "Hayır, bilmem!"
Nesin sen?! Ey beşer! Sende büyük bir kâbiliyet var
Bakılsa fil-hakîka sende bir başka meziyyet var
- 7 Savâik yağdırırsın yerlere semt-i semâdan sen;
Hevâya kaldırırsın dağları bir hamlede yerden;
Senin rûhun büyüktür çünkü yerlerden ve göklerden
Bilirsen kendini, hatta meleklerden de âlîsin
Onun'çün dâimâ sen, böyle meyyâl-i teâlîsin,
- 8 Avâlim mündemicdir sende; sen gerçi küçüksün pek
Fakat kadrin büyüktür, cevher-i hâsiyyetin yüksek
Senin mâhiyyet-i fitriyyenin icâbı, yükselmek...
Hemen koş, durma, uğraş, kadrini bil, ey beşer! Yüksel
Yetişmez erdiğin evc-i kemâlâta senin, bir el.

²¹ Bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli Sebîlürresâd dergisinin 8. cildinin 195. sayısının 237. sayfasında yer almaktadır.²² "Varlık ve yokluk" anlamına gelen Farsça bir deyim.

- 9 Bu hâlinle sana lâyük mıdır bîgânelik söyle
Çalış, hep ukde-i mâhiyyet-i eşyâyı halleyile,
Açılsın mübhemiyetler dehâ-yı tâb-dârinla;
Ziyâ-yı fitnatınla olsun estâr-ı serâir-i çâk.
Sana bahş eylemiştir Hâlik'in bir akl-ı pür-idrâk
Sana bahş eylemiştir Hâlik'in bir fikri âteş-nâk

Konya, Fethiye Müderrisi İbni Hâzım Naîm

Naîm Hâzım'ın ilk dörtlüğü sarmal, diğer dörtlükleri çapraz diziliş nazım şekli ile yazılmış *Hayat* adlı şiirinde Cahit Sıtkı'nın birçok şiirinde olduğu gibi tema olarak şiddetli yaşama sevinci ve bunun doğurduğu ölüm korkusu iç içe işlenmiştir. Naîm Hâzım da tıpkı Cahit Sıtkı gibi yaşamayı o kadar sevmektedir ki ölmemesi şartıyla hayatın her türlü sıkıntı ve cefalarına razıdır. Söz konusu şiirinde geçen "Muhabbetim var; onu ben nasılsa pek severim/Nasılsa katlanırım en ağır ezâlarına" beyti Cahit Sıtkı'nın "Her mihnet kabulüm, yeter ki /Gün eksilmesin penceremden!"²³ beytini bize çağrıştırmaktadır. Ancak onu yaşama bağlayan ana sebep, Cahit Sıtkı'dan farklı olarak istikbalde milletini mutlu mesut görme arzudur. Bu arzusunu da *Hayat* adlı şiirinde şu şekilde belirtir: "Görür de memleketin, milletin saâdetini / Nasîbedâr olurum belki iftihârından."

Hayat²⁴

(*me fâ i lün/ fe i lâ tün/ me fâ i lün/ fe i lün*)

- 1 Hayâtî sevmeyen olmaz... Fakat nedense ona
Benim büyük, ezeli, müfritâne bir meylim,
Muhabbetim var; onu ben nasılsa pek severim;
Nasılsa katlanırım en ağır ezâlarına.
- 2 O her dakıkada bir sahne-i fecîa-i memât
Açar iken ona ben sîne-i garâm açarım;
Benim enîse-i rûhumdur işte hiss-i hayât
Ölüm... Duyunca onu korkarım, hemen kaçarım,
- 3 Hayât... O her gün ezerken beni azâbıyla,
Onu yine severim; sevmemek elimde değil;
Nasılsa zevk alırım bâr-ı ıztırâbıyla.
Bana kalırsa: Yaşa, rahat etme; ölme, ezil
- 4 Hayır, unutmuyorum ben o ıztırâb ve gamı
Onun o neşve-i bî-sûd ü bî-sebâtıyla.
Hayır, onun koca dağlar dayanmayan elemi
Çekilmez öyle iki üç günlük iltifâtıyla.
- 5 Onu niçin severim?: Sağlığımdaya birgün ben
Görür de memleketin, milletin saâdetini
Nasîbedâr olurum belki iftihârından
Perestîş ettiren ancak, budur hayâta beni.

²³ Şiirin tamamı için bk. Cahit Sıtkı Tarancı, *Otuz Beş Yaş*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1982.

²⁴ Bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli Sebülürresâd dergisinin 8. cildinin 189. sayısının 117. sayfasında yer almaktadır.

- 6 Bana hayatımı çok sevdiren evet, bu ümîd:
Ümîd-i feyz ü teâlî, ümîd-i istikbâl.
Hayât bence çalışmak, hayât, neyl-i kemâl.
Odur eden yalınız zevk u şevkimi tecdîd.
- 7 Evet, o, olmalı işte perestîş eyleyerek
Bize hayâtımızı sevdiren sebep yalınız;
Değil biraz yaşamak, rahat etmek, eğlenmek
İçin bizim yaşamaktan yegâne maksadımız.

Konya, Fethiye Müderrisi İbni Hâzım Naîm

Mesnevi tarzı dörtlük nazım şekliyle yazdığı *Tabutun İçinden* şiirinde Naîm Hâzım, bir cenaze merasiminde ölünün defnedilmesinden ve ölünün tabutundan işittiği seslerden mütevellit yaşadığı hüznün, kasvet, teessür ve dehşet gibi hislerini tahlil etmiştir. Söz konusu tabuttaki ölü, cenazeye katılan insanlara özellikle de şaire âdeta sessiz bir çılgılla seslenmekte bir anlamda vaaz vermektedir. Tabuttaki ölü, ölümünü hiç düşünmezken şimdi malını, mülkünü, evlad u iyalini her şeyini geride bıraktığını söyler. Ölünün bu minvaldeki sözleri şairin ruhuna saplanan bir süngü etkisi yapar, şairde derin bir teessüre yol açar. Ne var ki defin işlemi bittikten sonra hayatın meşgalelerine daldıklarını, ölümü unuttuklarını ifade eden şair, aslında bu unutuş ve gafletin nihayetinde Allah'ın bir lütfu olduğunu aksi halde hayatın bir gam ve kasvet yurduna dönüşüp yaşanamayacağını ifade eder.

Tâbûtun İçinden²⁵

(mef û lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün)

Bir hâile, bir mevce-i nâlân-ı terahhum,
Bir velvele, bir seyl-i hurûşân-ı teellüm,
Bir mersiye-i ye's okuyan kitle-i sâir...
Baktım gidiyorlardı bütün hâib ü hâsir;
Baktım gidiyorlardı bütün sâkit ü sâkin
Sîmâları feryâd ediyordu gibi, lakin
Bir sayha-i hâmûş-ı elem yükseliyordu;
Bir nâle-i cângâh-ı teessüf geliyordu...
Bakdım da nasılsa o tevâlî-i hüçûma
Ben de kapılıp düştüm o girdâb-ı gumûma:
Bir mevkib-i mevt...Ortada sandûka-i tâbût...
Bir şehka-i nevmîd...Fakat sâmit ü mebhût...
Bir âlem-i hîçîye bizi aldı götürdü;
Herkes o zaman korkulu bir manzara gördü.
Bir manzara... Yok, manzara denmez buna, –hâşâ!..–
Kasvet veriyor rûhuma, ettikçe temâşâ:
Her bir taşı bir nevha-i cânsûz-i mücessem;
Her bir ağacından geliyor bir acı mâtem;
Âfâk-ı siyâhından esen, sarsar-ı sem-nâk;
Bir hufre kazılmış duruyor ortada, mûhiş;
Etrâfı kemiklerle dolu, korkulu, müdhiş...
Kaç âilenin –kim bilir– ikbâl ü ümîdi

²⁵ Bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli Sebülürreşâd dergisinin 8. cildinin, 194. sayısının 220. ve 221. sayfalarında yer almaktadır.

Bu kabre gömüldü, bu derin hufreye girdi.
 Vardık o derin hufrenin etrâfına durduk,
 Tâbûtu sükûnet ile indirdik oturduk.
 İşte o zaman başladı tâbûtun içinden
 Hiç duymadığım pek acı bir sayha-i şîven
 Bir nevha ki sessiz geliyor, âh ediyordu;
 Bir vaz'-ı mehîbâne ile şöyle diyordu:
 "İbret size! Ey âlem-i fânîde kalanlar!
 İbret!.. Bakınız ben gibi dünyâda ne canlar
 Lezzât ü meserrâtını terk eyledi, öldü,
 Bu kabre, bu matmûre-i nisyâna gömüldü.
 Köşkler, yalılar, tantanalar hep hiç imiş âh!..
 Bir gün yed-i kakhâr-ı kazâ âdemi nâgâh
 Dûr eyler imiş sevdiği, zevk aldığı şeyden
 Emvâl ü iyâlınden o, gâfil yaşıyor.
 Ölmek... O, benim akl ü hayâlimde değildi;
 Ezvâk-ı hayâtımdan uzak bir yere, şimdi
 Bir mahbes-i tengîye beni terk edecekler;
 Sonra bırakıp da yapa yalnız gidecekler.
 Bir parça kefen... İşte bu, hep mâl ü menâlim;
 Bî-kes ve garîb kaldı yazık ehl ü iyâlim;
 Dünyâda benim kalmadı hiçbir şeyim eyvâh!..
 Ancak bana ümmîd-i tesellî, büyük Allâh..."
 Bir süngü gibi rûhuma saplandı bu sözler;
 Bir söz ki duyan, taş bile olsa yine titrer.
 Bir öyle teessür ki daha fazlası olmaz;
 Bir öyle teessür ki sanırdım: Unutulmaz...
 Pür-hüzn ü telehhüf onu defn eyledik, artık
 Geldik... O teessürleri hep orda bıraktık;
 Daldık yine deryâ-yı şuûnâtına dehrin,
 Geçti acısı birden o te'sîrin, o zehrin.
 Yâ Rab! Nedir insandaki bu gaflet ü nisyân?!
 Bu gaflet ü nisyân ile aldanmada, insan.
 Bir lutf-ı cemîlin bize bu!.. Yoksa, bu âlem
 Baştan başa insanlara bir gam-geh-i mâtem,
 Bir sahne-i pür-fâcia-i nekbet olurdu:
 Terk eyler idi çoktan evet, hepsi bu yurdu

26 Nisan 328 Konya, Fethiye Müderrisi İbni Hâzım Naîm

Gazel nazım şekli ile yazılan *Çalışmak* başlıklı bu şiirde Mehmet Âkif'in de şiirlerinde sıklıkla üzerinde durduğu "çalışma" teması işlenmiştir. Naîm Hâzım, bu hikemî gazelinde "İlahi nizama göre yeryüzü bir çalışma ve mücadele alanıdır. Gökte ve yerde ne varsa bu yaratılış kanununun sessiz tanığıdır. Çalışmak her türlü mutluluğun kaynağıdır. Müslüman da olsa gayr-i müslim de olsa çalışan her kimse kazanacaktır. Bu İlahî adalet gereğidir. Tembellik ise ölüm gibidir. Bu yüzden hayatı seven tembelliği terk etmelidir." mesajlarını özlü bir şekilde verir.

Çalışmak²⁶*(fe û lün /me fâ î lün / me fâ î lü/ fâ i lün)*

- 1 Çalışmak, nizâm-ı intizâmı tabâatin;
Odur en büyük kânûnu, düstûr-ı hilkatın.
- 2 Bakarsan, görürsün yerde, gökte ne varsa hep
Birin şâhid-i hâmûşudur, bu hakîkatın.
- 3 Çalışmak, hayatın mâye-i pür-füyûzudur
Odur rûh-ı mevcûdiyyeti, her saâdetin.
- 4 Hayatı seversen, durma, terket atâleti,
Çalış, çünkü yoktur farkı, mevt ve atâletin.
- 5 “Küllen nümiddü hâ’ulâi ve hâ’ulâ...”²⁷
Hitâb-ı celîli, o kitâb-ı hidâyetin
- 6 Bizi sevk için kâfi, kemâl-i fazîlete
– Düşünsek eğer ma’nâsını biz, o âyetin–
- 7 Çalışmak husûsunda muvahhidle mülhidi
Müsâvî tutar Mevlâ, ve zâten adâletin
- 8 Budur muktezâsı... Sa’y eden, müşrik olsa da,
Olur hâkimi, âtil olan kavm ü milletin.

Konya, Fethiye Müderrisi İbni Hâzım Naîm

Naîm Hâzım'ın düz ayak nazım şekliyle yazdığı *Yâ Rab* şiiri Abdülhak Hamit'in *Makber*²⁸ şiirinde olduğu gibi ümitsiz sorgulamalar ve karamsarlıkla başlar, sonradan bu karamsarlık ve sorgulamalar yerini teslimiyet duygusuna bırakır. Ancak Hamit'te görülen söz konusu tezat ve ikilik hali eşi Fatma Hanım'ın ölümü ile ilgili bireysel bir durum iken Naîm Hâzım'da ise Osmanlı'nın Balkanlarda yaşadığı ağır yenilgiler sonucu vatan topraklarının elden gitmesi ve gayr-i müslimlerin had safhaya varan zulümlerine dairdir.

Naîm Hâzım bu şiirde bir ikilem hali yaşar. Bir yandan Allah'a inanıp güvenirken öte yandan onun tasarruflarını sorgulamakta bahtsız milletin karanlıklardan bir türlü doğmayan güneşi onu ümitsizliğe düşürmektedir. Sorgulamalar yaparken sorduğu soruların cevabını bulamayınca ümitsizliğe düşer. Şairin kimi mısralarında Allah'a gizli bir serzenişi vardır. Şiirin başında Allah'ın tasarrufunu sorgulayan ve milletin kötü kaderini kabullenemeyen Naîm Hâzım, son bölümlere doğru düşmanların sürekli galip gelmesi ve zulümlerinin şiddetlenmesinden kaynaklı itirazından ve serzenişinden pişmanlık duyarak “Afveyle îlâhî, beni; kâbil mi ki bir ferd / Takdîr-i îlâhîne senin mu’teriz olsun?” der. Şiirin son dizelerinde düşmanların işgal ve zulümlerine karşı milletin yaşadığı hisizlik, gaflet hâlini ortadan kaldırması için Allah'a niyazda bulunur.

²⁶ Bu şiir, H 1328 / M 1910 tarihli Sebülürresâd dergisinin 8. cildinin, 202. sayısının 381. sayfasında yer almaktadır.

²⁷ “Rabbinin lütfundan her birine; onlara da, bunlara da verimiz...” İsrâ, 17/20.

²⁸ Şiirin tamamı için bk. Enginün, İnci *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*. Dergâh Yayınları. 2019 . s. 107-182.

Yâ Rab!²⁹**(mef û lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün)**

Yâ Rab! Bize, hem: “Düşmeyiniz ye’s-e” diyorsun;
 Hem milleti günden güne me’yûs ediyorsun!
 Ye’sin sonu yoktur, biliriz; ye’s-e düşenler,
 Gayyâ-yı beliyâyâ düşer, kahrını bekler.
 Sen ye’si de me’yûsu da sevmezsin; inandık,
 Lakin sönüyor lem’a-i ümmîdimiz artık.
 Bir subh-ı terakkî doğacak zannediyorduk;
 Yıllar geçiyor, bekliyoruz, hiçbir ışık yok!
 Binlerce yanan âilenin dûd-ı siyâhî;
 Binlerce dulun, kimsesizin yükselen âhı,
 Etrâfa yayılmış da bulutlanmış ufuklar;
 Bir kûşeden olsun ne seher var, ne ziyâ var!
 Ey cümlemizin veche-i feryâdı, penâhı,
 Pek çoklarının varsa da isyânı, günâhı,
 Mazlûm, günâhsız nice bin yavru da vardı;
 Bunlar acaba hangi günâhıyla yanardı
 Hâlâ akıyor yaşları binlerce yetîmin;
 Hâlâ çıkıyor göklere bin nevha-i gam-kîn!
 Hâlâ yağıyor üstümüze nâr-ı ukûbet;
 Hâlâ görünen çehre-i ye’s-âver-i haybet.
 Beş altı ay evvel sana âvâze-i temcîd
 Yükselten o minberlere hep düşmen-i tevhîd,
 Hep düşmen-i dînin çıkararak, çan çalıyorlar;
 Yüksekte olanlar ebedî alçalıyorlar!
 Yâ Rab! Niye mülhidlere şevket veriyorsun?
 Kur’ân’ını, bilsem, ne için ezdiriyorsun?
 Yâ Rab! Neye kuvvetli de onlar, biziz âciz?
 Âsî bile olsak bu liyâkatta miyiz biz?
 Biz inliyoruz onlar ise âleme hâkim;
 Yâ Rab, biliyorsun bizi mahkûmu eden kim!
 Taşkınlık edip inliyorum... inletiyor derd!
 Afveyle îlâhî, beni; kâbil mi ki bir ferd
 Takdîr-i îlâhîne senin mu’teriz olsun?
 Her hükmün, evet, bir ezelfî hikmete makrun.
 İstersen îlâhî koca bir mülkü yıkarsın;
 Bir millet ölüp gitmiş iken, bir de bakarsın:
 Feyzin ona bir neş’e-i sâni verivermiş:
 Dün kapkara topraktı... Bugün işte göğermiş!
 Her şeyde tasarruf, senin elbette; dilersen
 Yâ Rab! Bizi yükseltiverirsin yine birden.
 Sensin beşerin melce’i, her şey sana şâkî.
 Yâ Rab! O kadar düşmede, alçalmadayız ki:
 Gûyâ bizi îlâ edecek dest-i rehâ yok;
 Almış bütün a’sâbımızı bir uyuşukluk:
 Baştan başa bî-çâre vatan öylece yansa,
 Düşmen, harem-i dînimize varsa dayansa,
 Bir ses verecek yok. Bu, ne hissizlik, îlâhî!
 Herkes yine ezvâkına dalmış, mütelâhî...

²⁹ Bu şiir, H 1329 / M 1911 tarihli Sebülürresâd dergisinin 10. cildinin 248. sayısının 228. sayfasında yer almaktadır.

Yâ Rab, bize lütfeyle, biraz fikr-i tenevvür
 Bir parça da his ver... Duyalım biz de teessür!
 Milletteki hissizliği sen kaldır ilâhî;
 Kahrın gibi lütfun da senin nâ-mütenâhî!

Konya, İbni Hâzım Naîm

Mesnevi tarzı dörtlük nazım şekli ile yazılan *Biz Neyiz Acaba?* başlıklı şiir, insanoğlunun yüce kudret sahibi olan Allah'ın azameti, kudreti karşısında aklının acizliğini, aslında bir hiç olduğunu anlaması gerektiği hususunda kaleme alınmıştır. Naîm Hâzım'a göre insan akli zerrelere, kürelere kadar var olan her şeyde, en küçük âlem mikrokozmoz ile en büyük âlem makrokozmoza kadar bu muazzam kâinatı yaratan Allah'ın büyüklüğünü zatını kavramaya güç yetiremez. Yaratılan her şey ince manalar ve sırlar içermektedir. Ancak her akıl bu ince mana ve sırlara vakıf olamaz. Naîm Hâzım'ın bu şiirdeki "Akla sığmaz meâl-i bî-çûnun /Tutuşur beynimiz önünde onun" beyti ile Ziya Paşa'nın bir özdeyişe dönüşen "İdrâk-i meali bu küçük akla gerekmez / Zîrâ bu terâzi bu kadar sıkleti çekmez" (Göçgün 2001: 268) beyti sözü edilen derin hikmetleri, hakikatleri özlü bir şekilde ifade etmektedir.

Biz Neyiz Acaba?³⁰

(fe i lâ tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

- 1 Yâ ilâhî, bu kâinat-ı şühûd,
 Bu bedâyi' bu bînihâye vücûd
 Bir tecellî-i kudretinle uçan,
 Zerrelerdir fûrûğ-i feyzinden.
- 2 Belki seyyâle-i esîrinin
 İhtirâz eyleyen züreyrâtı
 Gibi, bunlar senin huzûrunda,
 Pîş-i encüm-nisâr-ı nûrunda.
- 3 Yâ ilâhî, büyüklüğün o kadar
 Dehşet-efzâ ki, böyle gayet dar
 Akla sığmaz meâl-i bî-çûnun
 Tutuşur beynimiz önünde onun,
- 4 Belki yüz bin fezâ genişliğine
 Onu sen mazhar eylesen de yine,
 Alamaz arsa-i celâletini,
 Edemez şüphesiz, ihâta seni.
- 5 Yâ ilâhî, ilâh-i pür-haşmet,
 Ey avâlim-güddâz olan azamet
 Oluyorken senin yanında hebâ
 Bu semâvât, biz neyiz acaba?

³⁰ Bu şiir, H 1337 / M 1920 tarihli Sebîlürreşâd dergisinin 19. cildinin 470. sayısının 13. sayfasında yer almaktadır.

- 6 Biz, bu akl almayan genişlikde
Kalabilsek, ne mutlu, hiçlikde!
Bize nisbetle belki, hiç de: Vücûd...
Biz neyiz, söyle, ey büyük mevcûd!
Konya, Naîm Hâzım

2. 5. Aşk ve Tabiat Temalı Şiirleri

Naîm Hâzım'ın *Sebîlürreşâd*'da yayımlanan tabiat temalı bir şiiri bulunmakta ve bu şiir de aslında son dizelerde ilahî güzelliklere, dinî hakikatlere bağlanmaktadır. Naîm Hâzım, düz uyak nazım şekli ile yazdığı *Secde-i Kalb* adlı şiirinde bahar mevsiminin gelişini, baharın güzelliklerini tasvir eder: Bahar gelince toprak altında uyuyan nebatata sıcaklık gelir. Uzun kış aylarından sonra varlık âleminde yeniden bir diriliş, bir uyanış, bir toparlanma yaşanmaya başlar. En güzel kokular ruhumuzu okşar, yaratılış harikaları, göz alıcı renkler arzı endam eder, en güzel nağmeler terennüm edilir. Şair, bu mevsimde güneşte, yıldızlarda, çiçeklerde, nehirlerde, kuşlarda kısacası her seste ve her renkte bir letafet var, diyerek ilahî bir nefesle kâinatın yeniden dirilişini gözümüzün önünde canlandırır. Şaire göre insan, bu mevsimde gönlünün bu şiirsel tablo ve ilahî güzellikler karşısında coşmasını, içe dönüşünü fırsat bilmeli ve Allah'a yakınlaşmanın hazzını secdeyle taclandırmalıdır.

Secde-i Kalb ³¹

(*me fâ i lün/ fe i lâ tün/ me fâ i lün/ fe i lün*)

- 1 Bahâr olunca tabîatte bir hayât uyanır;
Cihân bir yeni reng-i tarâvete boyanır.
- 2 Sabahleyin o küçük kuşların terâneleri,
O tatlı nağme-i şâdî-i şâirâneleri
- 3 Temevvücât-ı meserretle titretir rûhu;
Bir ihtizâz-ı nûvâzişle kalb-i mecrûhu
- 4 Sevindirir, ona serper reşâşe-i eşvâk
Verir o zezeme bir başka mestî-i ezvâk;
- 5 Eser nesîm-i muattar, hayât-ı tâze verir,
Şu hâkdânı behîşt-i saâdete çevirir.
- 6 Bulutlarıyla semâ bir hadîka-i ezhâr
Akar serâir-i aşkı fısıldayan enhâr;
- 7 Akar kemâl-i sükûnetle zî-huzûr u vakûr
Birer neşîde-i ilhâm-ı şâiriyyet okur.
- 8 Şükûfeler birer iklîl-i husrevâne giyer,
Televvünüyle döner hacle-i arûsa bu yer.
- 9 Güneş bu sahne-i rengîn-i sâfı yıldızlar;
Eder bu hüsn-i tabîiye gibta hep kızlar.

³¹ Bu şiir, H1328 / M1910 tarihli Sebîlürreşâd dergisinin 8. cildinin, 203. sayısının 398. sayfasında yer almaktadır.

- 10 Bütün zemîn ü semâ hep şükûfe, hep envâr;
Bakılsa âleme her şeyde bir letâfet var.
- 11 Gönül bu levha-i şî'ri görür, düşer vecde
Eder o Mübdi'-i Feyyâz'a karşı bin secde.

13 Nisan sene 327, Konya, İbn Hâzım Naîm

Naîm Hâzım'ın *Tuhfe-i Nâilî'*de kıt'a nazım şekli ile yazılmış bir şiiri vardır. *Sebîlürresâd'da* yayımlanan şiirlerinden farklı olarak bireysel ve evrensel bir tema olan aşk temasını ele alması bakımından önemli bulduğumuz için bu kıt'aya da makalede yer verildi. Divan şiiri geleneğinin etkisi ile yazılan şiirde geleneğin belirlediği zalim, merhametsiz aşığına yüz vermeyen maşuk tipi ele alınmıştır. Biçim bakımından kıt'a olan bu şiir, tema bakımdan daha çok âşıkane gazelleri andırır.

(mef û lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün)

- 1 Gördüm seni bir gün güzelim gerçi uzaktan
Bir şûle-i dil-sûz ile şimşek gibi çakdın
- 2 Bir sâika-i hüsn-i sebâhat mısın ey yâr,
Cân-gâhımı bir lemhada âteş gibi yakdın
- 3 Düştüm de güzergâhına birden bire bî-hûş,
Mestâne nigâhınla dönüp hâlîme bakdın
- 4 Bir vaz'-ı terahhum umuyordum nazarından
Bî-kayd-ı teessür geçiyordun da bırakdın
- 5 Yıllarca sürünmekteyim ardında perîşân
Zâlim beni sen pençe-i teshîrine takdın (Tuman 2001: 4383).

SONUÇ

Dil bilgini Naîm Hâzım'ın Sebîlürreşâd'da yayımlanan şiirlerinde ağırlıklı olarak dinî ve millî konular işlenmiştir. Balkanlarda yaşanan isyanlar, işgaller, toprak kayıpları, zulümler, evlatlarını vatan için feda eden anneler, cepheye koşan vatansever insanlar doğrudan ve dolaylı olarak Naîm Hâzım'ın *Sebîlürreşâd*'da yayımlanan vatan sevgisi temalı şiirlerine yansımıştır. Naîm Hâzım'ın kimi zaman hüznünlendiği kimi zaman da coştığı bu şiirlerde cephe gerisindeki halkın vatan sevgisi etrafında daima düşmana karşı kenetlenmeleri, birleşmeleri zorunluluğu dile getirilmiştir.

Naîm Hâzım, dinî içerikli şiirlerinde ise seçtiği iki ayeti Müslümanların içinde bulunduğu hüznünlü ve acıklı durum ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Naîm Hâzım, *Sebîlürreşâd*'da yayımlanan şiirlerinin çoğunda şeref ve izzet sahibi olmaları gerekirken zelil bir şekilde yaşayan müslümanları bazen sert bazen de yumuşak bir üslûpla eleştirmiştir. Yanlış anlaşılabilir tevakkül anlayışı, miskinlik, gayretsizlik, karamsarlık, bilgisizlik, tefrika, ilahî emirlere karşı kayıtsızlık ve ilgisizlik Naîm Hâzım'ın şiirlerinin genelinde üzerinde çokça durduğu temalar olmuştur. Şiirlerinde Mehmet Âkif'in birçok şiirinde yaptığı gibi Müslümanların atalet, cehalet, ümitsizlik, azimsizlik ve benzeri kötü hasletlerden bir an evvel kurtulması için onları azme sarılmaya, ümitvar olmaya, çalışıp çabalamaya davet etmiş yanı sıra din adına uydurulan hurafelerden kurtulmaları ve İslam'ın aslî şekline dönmeleri için onlara ikazda bulunmuştur. Ama bütün bu uyarılarını yaparken Kur'an'ı hep referans göstermiş ve ondan ilham almıştır. Medrese hayranı, medrese okumuş, müderrislik yapmış bir şair olarak şiirlerinde medreselerin bilimde, fende mazideki parlak başarılarını mevcut içler acısı hâliyle karşılaştırır. Naîm Hâzım son tahlilde medreselerdeki bozulmayı Kur'an'ın araştırmaya, bilime sevk eden hakikatlerinden uzaklaşılmasına bağlamıştır.

Naîm Hâzım'ın anlatıcı olduğu kişisel hayatı ile ilgili olan manzum hikâyelerinde özellikle de memleketi olan Konya şehrinin mekânlarına dair tasvirlerinde Mehmet Akif'in manzumelerinin tesiri altındadır. Hikemî şiirlerinde ise ölüm, insan ve hayata dair duygu ve düşüncelerini çarpıcı bir şekilde işleyen Naîm Hâzım'ın kimi beyitlerinde fikirleri ifade ediş bakımından hissedilir derecede Cahit Sıtkı ve Ziya Paşa'nın etkisi saptanmıştır. Naîm Hâzım, kişisel hayatından yola çıkarak yazdığı şiirleri ile dinî ve hikemî şiirlerinde bir vesileyle vatan ve milletin sorunlarına değinmekten de geri durmamıştır.

Daha çok dil üzerine yaptığı akademik çalışmaları ile tanınan, Sebîlürreşâd dergisinde Mehmet Âkif'ten sonra en çok şiiri yayımlanan şair olarak bilinen Naîm Hâzım'ın bu dergide yayımlanmış şiirlerinden yola çıkarak Mehmet Âkif gibi toplum için sanat yapan, edebî yönü güçlü, vatansever bir şair olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Arabacı, Caner (1998). *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900 –1924*. Konya: Konya Ticaret Odası Yayınları.

Asiltürk, Baki (2021). Mehmet Âkif Ersoy'un Manzum Hikâyelerinde Anlatım Teknikleri. *Haccettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*. 35, 135-151.

Ceyhan, Abdullah (1991). *Sırat-ı Müstakîm ve Sebülürreşâd Mecmuaları Fihristi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Dilçin, Cem (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Efe, Adem (2009). "Sebülürreşâd". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 251-253.

Enginün, İnci (2019). *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*. 3. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ergun, Saadettin Nüzhet; Uğur, Mehmet Ferid (1926). *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı*. Konya: Vilayet Matbaası.

Göçgün, Önder (2001). *Ziya Paşa'nın Hayatı, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal (1988). *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Keser, Fatma (2008). *Konya Vilayet Gazetesi'ne Göre II. Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükbezirci, Seyit (2016). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Konya ile Yakınlığı*. 2. Baskı. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.

Lewis, Geoffrey (2019). *Trajik Başarı Türk Dil Reformu*. (Çev. M. F. Uslu). İstanbul: Çeviribilim Yayınları.

Öztürk Kazım (1995). *Türk Parlamento Tarihi 3. Dönem 1927 – 1931*. C. 2. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

Sural, Mahmut (1976). "50 yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", (Yazı Dizisi) *Yeni Konya*.

Taşer, Seyit (2017). Osmanlı Basınında Arnavutluk İsyanı (Tanin, Sada-yı Millet ve Yeni Gazete Örneğinde-1910) *Route Educational and Social Science Journal*. 4, 237.

Tuman, Mehmet Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî*. (haz. Kurnaz, Cemal; Tatçı, Mustafa) Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Tüccar, Zülfikar (2007). "Onat, Naim Hazım". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 351-352.

Uluçay, Mustafa (2016). *Tasannûsuz bir Sanatkar Mehmet Âkif Dil, Üslup ve Sanatı*. Ankara: Atlas Yayınları.

YAZIR, Elmalılı Hamdi (2012). *Kuran-ı Kerim Meali*. İstanbul: Mushaf Neşriyat.

TBMM ALBÜMÜ https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/Cilt1.pdf erişim tarihi: 15.07.2022

http://www.kgc.org.tr/konya_basini_uzerine, erişim tarihi: 20.06.2022